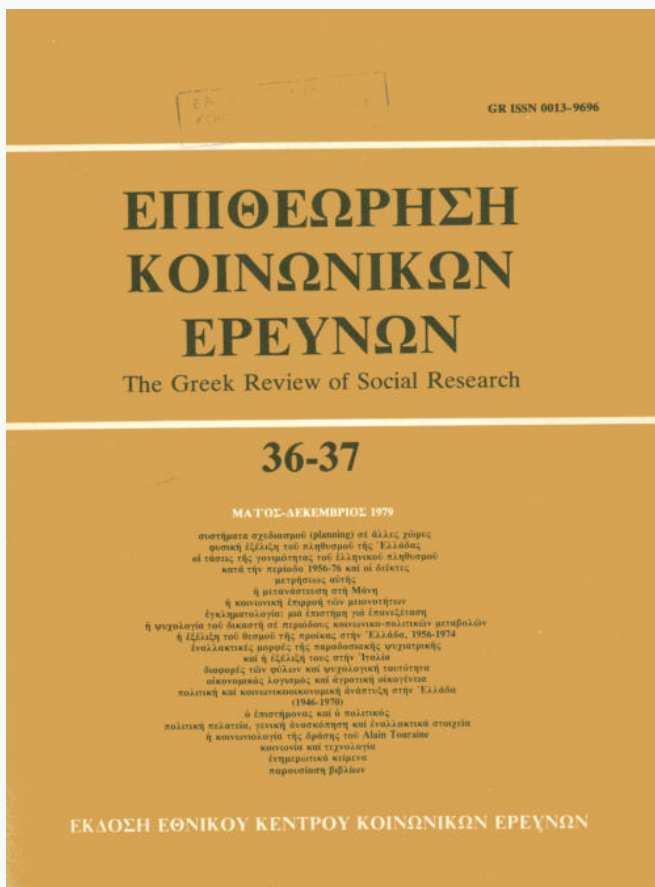


# The Greek Review of Social Research

Vol 36 (1979)

36-37



## Η εξέλιξη της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ μεταξύ των δύο πολέμων

Χ. Ν. Γεωργαντίδης, Ηλ. Νικολακόπουλος

doi: [10.12681/grsr.469](https://doi.org/10.12681/grsr.469)

Copyright © 1979, Χ. Ν. Γεωργαντίδης, Ηλ. Νικολακόπουλος



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

### To cite this article:

Γεωργαντίδης Χ. Ν., & Νικολακόπουλος Η. (1979). Η εξέλιξη της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ μεταξύ των δύο πολέμων. *The Greek Review of Social Research*, 36, 448–468. <https://doi.org/10.12681/grsr.469>

# ἡ εξέλιξη τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεις τοῦ ΚΚΕ μεταξὺ τῶν δύο πολέμων

τῶν  
X. Ν. Γεωργαντίδη  
καί  
Ἡλ. Νικολακόπουλου

Ἡ μελέτη αὐτὴ πρόκειται νὰ παρουσιαστῆί σέ μιὰ ἄλλη μορφή μὲ τίτλο *Aspects de l'implantation électorale τοῦ PCG entre les deux guerres*, στὴν ομάδα ἐργασίας μὲ θέμα «Processus électoraux et clivages politiques dans l'Europe du Sud», στὴ διάρκεια τῆς ἐτησίας συνόδου τοῦ European Consortium for Political Research (Φλωρεντία, 24-29 Μαρτίου 1980). Γιά τὸ ECPR βλ. σελ. 471 τοῦ παρόντος τεύχους.

1. Ἡ εξέλιξη, οἱ διακυμάνσεις καί ἡ κατανομή τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεις τοῦ ΚΚΕ<sup>1</sup> κατά τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου ἀποτελοῦν ἓνα σημαντικό πεδίο ὅπου ἀντανακλᾶται καί ἀποτυπώνεται ἡ διαδικασία διαμόρφωσης καί ἐδραίωσης τῆς ἐπιρροῆς τοῦ καθῶς καί ἡ σύνθεση τῆς λαϊκῆς του βάσης.<sup>2</sup> Βέβαια, τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα ἀποτελοῦν μόνον ἓνα ἀπὸ τοὺς δείκτες τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ΚΚΕ, τὰ ὅρια τοῦ ὁποῦ καθορίζονται ἀπὸ τους γενικούς καί ἐιδικούς μηχανισμούς λειτουργίας τοῦ «ἐκλογικοῦ-ἀντιπροσωπευτικοῦ» συστήματος στὴν Ἑλλάδα τοῦ μεσοπολέμου καί ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο βάρος ποῦ εἶχαν ἄλλες πρακτικῆς τοῦ κόμματος, ὅπως π.χ. ἡ παρουσία καί δράση του στὸ συνδικαλιστικὸ ἐπίπεδο.

Ὅμως τὰ ὅρια τῆς «ἐκλογικῆς» προσέγγισης δέν πρέπει νὰ ἔχουν ὡς συνέπεια καί τὴν ὑποτίμηση τῆς σημασίας αὐτῆς τῆς προσέγγισης. Πρῶτον γιατί τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα παρέχουν τὴν πληρέστερη συγχρονικὴ καί διαχρονικὴ εἰκόνα τῆς ἀπήχησης τοῦ ΚΚΕ, γιά τὸ σύνολο τῆς χώρας καί γιά κάθε περιοχὴ εἰδικότερα. Δεύτερον γιατί, στὸ μέτρο ποῦ τὸ ΚΚΕ ἦταν ριζικὰ διαφοροποιημένο ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα κόμματα τῆς ἐποχῆς, ἡ ἐπιλογὴ τῆς ἐκλογικῆς ταύτισης μαζί του συνεπάγετο, καί γιὰ τὸν ψηφοφόρο, μιὰ ἀντίστοιχη ἀποδέσμευση καί διαφοροποίησι. Τρίτον γιατί καί τὸ ἴδιο τὸ ΚΚΕ ποτὲ δέν ὑποτίμησε τὸ ἐκλογικὸ πεδίο. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποῦ ἀντιμετώπισε τὸ πρόβλημα τῶν ἐκλογῶν (στὸ

1. Ἡ ὀνομασία ποῦ δίνεται στὸ κόμμα, στὸ ἰδρυτικὸ συνέδριο τὸ Νοέμβριον τοῦ 1918, εἶναι Σοσιαλιστικὸ Ἐργατικὸ κόμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τὸ 2ο τακτικὸ συνέδριο, ὁ τίτλος γίνεται Σοσιαλιστικὸ Ἐργατικὸ (Κομμουνιστικὸ) κόμμα τῆς Ἑλλάδος (ΣΕ(Κ)ΚΕ ἢ ΣΕΚΕ(Κ)). Ἀπὸ τὸ 3ο ἔκτακτο συνέδριο (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1924) καί μέχρι τὸ 1943 ὀνομάζεται Κομμουνιστικὸ Κόμμα τῆς Ἑλλάδος (Ἑλληνικὸ Τμήμα τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς). Ἀπὸ τὸ 1943, Κομμουνιστικὸ Κόμμα Ἑλλάδας.

2. Γιά τὴν ἱστορία τοῦ ΚΚΕ ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς βασικὲς πηγές: ἡ καθημερινὴ προηρὴ ἐφημερίδα ὁ *Ριζοσπάστης* ποῦ ἐξέφραζε τὴς ἐπίσημες ἀπόψεις τοῦ κόμματος, τὸ μηνιαῖο θεωρητικὸ περιοδικὸ *Κομμουνιστικὴ Ἐπιθεώρηση* καί ἡ ἐκδοση τῶν ἀποφάσεων, ἀνακοινώσεων καί δηλώσεων τοῦ ΚΚΕ σέ τέσσερις τόμους καί μὲ τίτλο *Τὸ ΚΚΕ. Ἐπίσημα κείμενα*. Ἡ τελευταία ἐκδοση συμπληρώνεται ἀπὸ μιὰ παλιότερη ἐκδοση, *Τὸ ΚΚΕ ἀπὸ τὸ 1918 ἕως τὸ 1931*, τόμοι δύο, Ἀθῆνα 1947, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων καί ὀρισμένους εἰσηγήσεις τῆς ΚΕ στὰ τακτικὰ καί ἔκτακτα συνέδρια τοῦ ΚΚΕ μέχρι τὸ 1924. Καί οἱ δύο τελευταῖες ἐκδόσεις εἶναι ἐπίσημες ἐκδόσεις τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ. Ἀπὸ τὴς μελέτες γιά τὸ ΚΚΕ θά μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε: Ἄβρ. Μπεναρῶγια, *Ἡ πρώτη σταδιοδρομία τοῦ ἑλληνικοῦ προλεταριάτου*, Ἀθῆνα 1975. Ἄγγ. Ι. Ἐλεφάντη, *Ἡ ἐπαγγελία τῆς ἀδύνατης ἐπανάστασης. ΚΚΕ καί ἄστυγμα στὸν μεσοπόλεμο* (Ἀθῆνα), 1976. Γ.Δ. Κατσούλη, *Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδος*, Ἀθῆνα 1976 (ἐπτάτομο ἔργο τοῦ ὁποῦ οἱ πρῶτοι τέσσερις τόμοι καλύπτουν τὴν περίοδο ποῦ μᾶς ἐνδιέφερε) Κ. Μοσκόφ, *Εἰσαγωγικὰ στὴν ἱστορία τοῦ κινήματος τῆς ἐργατικῆς τάξης*, Θεσσαλονικὴ 1979 (κυρίως τὰ κεφάλαια 14,15 καί 16). Ἐπίσης ὀρισμένα κεφάλαια ἀπὸ τὸν Γ. Κορδάτο, *Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδος*, τόμ. Ε' (1900-1924), Ἀθῆνα 1958.

2ο συνέδριο τον 'Απρίλιο του 1920) τάχθηκε υπέρ της «κατ' άρχήν συμμετοχής» του κόμματος στις εκλογές, άπορρίπτοντας τις άπόψεις «υπέρ της κατ' άρχήν άποχής, υπέρ του άντικοινοβουλευτισμού», που είχαν έκφραστεί από όρισμένα μέλη του κόμματος.<sup>3</sup> Η θέση αυτή παρέμεινε άμετάβλητη σ' όλη την έξεταζόμενη περίοδο, άσχετα από τό συγκεκριμένο περιεχόμενο που έδινε κάθε φορά τό ΚΚΕ στή συμμετοχή του στις εκλογές ή τή γενικότερη θέση του ως προς τό κοινοβουλευτικό σύστημα. 'Ετσι τό ΚΚΕ συμμετείχε σ' όλες τις εκλογικές άναμετρήσεις του μεσοπολέμου (μέ μοναδική εξαίρεση τό δημοψήφισμα τής 22.11.1920) δίνοντας μάλιστα, τις περισσότερες φορές, ιδιαίτερη σημασία στην προετοιμασία και διεξαγωγή τής εκλογικής μάχης.<sup>4</sup>

Στό πρώτο μέρος αυτού του άρθρου γίνεται μία συνοπτική έπισκόπηση τής εξέλιξης τής εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ σε έθνικό επίπεδο. 'Η έκταση που δίνεται σε όρισμένα σημεία που θίγονται σ' αυτό τό τμήμα του άρθρου όφείλεται στό γεγονός ότι τά θέματα που σχετίζονται μέ τήν εκλογική παρουσία του ΚΚΕ κατά τήν έξεταζόμενη περίοδο έλάχιστα έχουν μελετηθεί. Σχετικά μέ τις εκλογές του 1920 και του 1923 (που δέν υπάρχουν δημοσιευμένα άποτελέσματα), παρατίθενται τά στοιχεία που στότäche δυνατόν νά εντοπισθούν τις έφημερίδες τής εποχής, και τά όποια προσφέρουν μία σχετικά ίκανοποιητική εικόνα τής άρχικής εκλογικής άπήχησης του ΚΚΕ, άναντρέποντας όρισμένες άπόψεις που επικρατούν μέχρι σήμερα (βλ. έπίσης Παραρτήματα I και II). Σχετικά μέ τά δημοσιευμένα άποτελέσματα τών εκλογών του 1928 και του 1933<sup>5</sup> επισημαίνονται όρισμένα σημαντικά σφάλματα στόν τρόπο ύπολογισμού τών ψήφων του ΚΚΕ στις εκλογές αυτές (βλ. και Παράρτημα III), σφάλματα που έχουν οδηγήσει έπίσης σε μία στρεβλή εικόνα τής διαχρονικής εξέλιξης τής εκλογικής του δύναμης. Στό δεύτερο μέρος επιχειρείται μία πρώτη άπόπειρα προσέγγισης τής γεωγραφικής κατανομής τής εκλογικής έπιρροής του ΚΚΕ. Τά διάφορα θέματα

θίγονται κυρίως σε γενικό επίπεδο μέ στόχο τήν όριοθέτηση ενός πλαισίου, και τόν έντοπισμό όρισμένων συγκεκριμένων προβλημάτων· πρόκειται δηλαδή ύσαιαστικά για σχέδιο μελέτης. 'Ας σημειωθεί τέλος ότι ό περιορισμένος χαρακτήρας αυτού του άρθρου όδήγησε στην έπιλογή νά μή θιγούν καθόλου σημαντικά θέματα που σχετίζονται μέ τήν εκλογική παρουσία του ΚΚΕ κατά τό μεσοπόλεμο, όπως τό πρόβλημα τών εκλογικών συνεργασιών του κόμματος, οι θέσεις του ως προς τις εκλογές και τήν κοινοβουλευτική δράση, τά έκλογικά του προγράμματα, ή συμμετοχή του στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, τά κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά τών ύποψηφίων του κόμματος, και ή δράση του στό κοινοβούλιο.

2. 'Αφετηρία τής εκλογικής ιστορίας του ΚΚΕ άποτελούν οι εκλογές τής 1ης Νοεμβρίου 1920, οι πρώτες μετά τήν ίδρυση του ΣΕΚΕ. 'Ομως όρισμένες από τις όργανωμένες δυνάμεις που συνέβαλαν στην δημιουργία του ΣΕΚΕ διέθεταν, ήδη πριν από τήν ίδρυσή του, μία δική τους εκλογική παρουσία, που χρονικά εκτείνεται στην προηγούμενη δεκαετία, και ή όποια μπορεί νά θεωρηθεί ως ή εκλογική προϊστορία του ΚΚΕ. 'Η κυριότερη από τις δυνάμεις αυτές ήταν ή Φεντερασιόν τής Θεσσαλονίκης, ή εκλογική παρουσία τής όποίας χρονολογείται σχεδόν από τήν ίδρυσή της· τό Μάρτιο του 1910 συμμετείχε στις δημοτικές εκλογές τής Θεσσαλονίκης, όπου συγκέντρωσε περίπου τό 40% τών ψήφων τής ισραηλιτικής κοινότητας, δηλαδή περίπου τό 20% του συνόλου τών ψήφων,<sup>6</sup> ενώ τό 1912 πήρε μέρος στις εκλογές για τή δεύτερη 'Εθνοσυνέλευση τής 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς όμως έπιτυχία, λόγω τής τρομοκρατίας που άσκησαν οι Νεότορκοι.<sup>7</sup>

Στις εκλογές τής 31.5.1915, οι σοσιαλιστές τής Θεσσαλονίκης, κύριος κορμός τών όποιών ήταν ή Φεντερασιόν, συνεργάστηκαν εκλογικά μέ τήν «'Ηνωμένη 'Αντιπολίτευση» του Δημ. Γούναρη, ύστερα από σχετική άπόφαση που πήρε ή «πρώτη πανελλαδική σοσιαλιστική συνδιάσκεψη» ('Απρίλιος 1915, 'Αθήνα). 'Η νίκη του ψηφοδελτίου τής 'Ηνωμένης 'Αντιπολίτευσης στην Θεσσαλονίκη είχε σαν άποτέλεσμα τήν εκλογή ως βουλευτών, του 'Αριστ. Σίδερι, που εκπροσωπούσε τούς 'Ελληνες σοσιαλιστές και του 'Αλβ. Κουριέλι, που όρίστηκε από τή Φεντερασιόν.<sup>8</sup> Για τις ίδιες εκλογές όρίστηκε έ-

6. Βλ. Μοσκόφ, ό.π., σελ. 371.

7. Βλ. Μοσκόφ, ό.π., σελ. 370-371 και 377-378. 'Επίσης Μπενεαρόγια, ό.π., σελ. 64-65.

8. Βλ. Μπενεαρόγια, ό.π., σελ. 89-90. 'Ο Κορδάτος (ό.π., σελ. 505) και ό Μοσκόφ (ό.π., σελ. 393) θεωρούν και τούς δύο βουλευτές ως βουλευτές τής «Φεντερασιόν». Μέ βάση τά αποτελέσματα στην περιφέρεια Θεσσαλονίκης, όπως δημοσιεύθηκαν σε έφημερίδα τής εποχής, ό 'Αριστ. Σίδερης συγκέντρωσε 39.006 ψήφους (λευκά σφαιρίδια), επί 61.290 ψηφισάντων, και εκλέχτηκε 18ος κατά σειρά έπιτυχίας, επί 32 εκλεγέντων, ενώ ό 'Αλβ.

3. Βλ. Τό ΚΚΕ από τό 1918 έως τό 1931, τόμος Α', σελ. 47.

4. Στις εκλογές του 1920 και του 1923, τό ΣΕΚΕ(Κ) συμμετείχε στις εκλογές μέ τόν τίτλο του. Στις εκλογές του 1926 ως 'Ενιαίο Μέτωπο 'Εργατών, 'Αγροτών και Προσφύγων. Στις εκλογές του 1928, του 1932 και του 1933 συμμετείχε ως 'Ενιαίο Μέτωπο 'Εργατών και 'Αγροτών. Στις εκλογές του 1935, τό ΚΚΕ συμμετείχε ως Παλλαϊκό Μέτωπο Δημοκρατικών 'Ελευθεριών (έκλ. περιφέρεια Θεσσαλονίκης), ως Κοινό Μέτωπο 'Εργατών, 'Αγροτών και 'Επαγγελματιών (έκλ. περιφέρειες Δράμας, Καβάλας και Λέσβου) και ως 'Ενιαίο Μέτωπο 'Εργατών και 'Αγροτών (στις ύπόλοιπες εκλογικές περιφέρειες). Στις εκλογές του 1936, ως Παλλαϊκό Μέτωπο.

5. Για τά άποτελέσματα τών βουλευτικών εκλογών από τό 1926 και μετά, καθώς και για τά αποτελέσματα τών γενοσησιαστικών εκλογών του 1929 και του 1932, βλ. τις σχετικές εκδόσεις τής Γενικής Στατιστικής 'Υπηρεσίας τής 'Ελλάδος, 'Υπ. 'Εθνικής Οικονομίας.

πίσης ἀπό τή Συνδιάσκεψη ὡς ὑποψήφιους στήν Καβάλα ὁ Π. Δημητράτος, ὁ ὁποῖος ὁμῶς εἶχε τήν ὑποστήριξη μόνο τῆς τοπικῆς σοσιαλιστικῆς νεολαίας.<sup>9</sup> Οἱ Ἄρ. Σίδερις καί Ἄλβ. Κουριέλ πῆραν μέρος στό ἱδρυτικό συνέδριο τοῦ ΣΕΚΕ, τὸ ὁποῖο βρέθηκε νά διαθεῖται τῆ στιγμῆ τῆς ἱδρυσῆς του δύο βουλευτές.<sup>10</sup>

Πρῶτος σταθμός στήν ἐκλογικὴ πορεία τοῦ ΚΚΕ εἶναι οἱ ἐκλογές τῆς 1.11.1920. Ἀμέσως μετὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν τὸ ΣΕΚΕ(Κ) συγκάλεσε Ἐκτακτὸ Ἐκλογικὸ Συνέδριο (16-19.9.1920), τὸ ὁποῖο ἐξέλεξε, ὕστερα ἀπὸ ψηφοφορία, 21 ἄτομα ὡς ὑποψηφίους τοῦ κόμματος. Ὁ κατάλογος τῶν ὑποψηφίων συμπληρώθηκε λίγες μέρες ἀργότερα μετὰ δύο μουσουλμάνους πού ἐπέλεξαν τὰ τμήματα Καβάλας καί Δράμας, καί ἔτσι τὸ ΣΕΚΕ(Κ) παρουσίασε συνολικὰ 23 ὑποψηφίους μετὰ τους ὁποῖους κάλυψε 30 ὑποψηφιότητες (βλ. Παράρτημα Ι).<sup>11</sup> Στὸ συνέδριο ἔγινε ἐπίσης ἐκτεταμένη συζήτηση γιὰ τὴς περιφέρειες ὅπου ἔπρεπε νά υποδειχτοῦν ὑποψήφιοι τοῦ κόμματος. Τελικὰ ὑποψήφιοι τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) ὄριστῃκαν στοὺς νομούς Ἄττικοβοιωτίας, Λάρισα, Θεσσαλονικῆς, Δράμας, Ἀχαΐας καί Ἡλίδος, Σερρών καί Εὐβοίας. Ἀπὸ τῆς περιφέρειας αὐτῆς οἱ τέσσερες πρῶτες χαρακτηριστήθηκαν ἀπὸ τὸ συνέδριο «ὡς κύριοι νομοὶ διὰ τὴν ἐκλογικὴν δρᾶσιν» τοῦ κόμματος καί γι' αὐτὸ σὲ καθέναν ἀπὸ αὐτοὺς ὄριστῃκαν 6-7 ὑποψήφιοι, ἐνῶ στοὺς ὑπόλοιπους μόνο 1-2.<sup>12</sup> Στῆς περιφέρειες ὅπου τὸ ΣΕΚΕ(Κ) ὑπέδειξε τελικὰ ὑποψηφίους λειτουργοῦσαν τὰ 6 ἀπὸ τὰ 7 τμήματα τοῦ κόμματος καί οἱ 6 ἀπὸ τοὺς 9 ἀναγνωρισμένους ὄμιλους.

Ἡ μὲ σχετικὴ ἀκρίβεια προσέγγιση τῆς ἐκλογικῆς ἀπῆχησης τοῦ ΣΕΚΕ(Κ), ὅπως αὐτὴ ἐκφράστηκε στῆς ἐκλογές τῆς 1.11.1920, παρουσιάζει σημαντικὲς δυσκολίες πού ὀφείλονται σὲ δύο κυρίως αἰ-

τίες. Πρῶτον, στὸ γεγονός ὅτι δέν ἔχουν δημοσιευτεῖς τὰ ἐπίσημα ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν καί, δευτέρον, στὸ γεγονός ὅτι ἡ ψηφοφορία μὲ σφαιρίδια ἐπέτρεπε τὴν ταυτόχρονη ὑπερψήφιση ὁσων ὑποψηφίων ἤθελε ὁ ἐκλογέας. Βέβαια, τὸ κλίμα τοῦ «Διχασμοῦ» λειτουργοῦσε ἀποτρεπτικὰ στήν ταυτόχρονη ὑπερψήφιση ὑποψηφίων καί ἀπὸ τῆς δύο κυρίαρχες πολιτικῆς παρατάξεις, δέν ἴσχυε ὁμῶς τὸ ἴδιο καί γιὰ τοὺς ὑποψηφίους τοῦ ΣΕΚΕ(Κ).

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ συνολικὸ ἀριθμὸ ψήφων πού συγκέντρωσε τὸ ΣΕΚΕ(Κ), ὁ Ν. Δημητράτος, γραμματέας τοῦ κόμματος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, σὲ δηλώσεις ἀμέσως μετὰ τῆς ἐκλογῆς ἀνάφερε ὅτι «100.000 Ἐλλήνων ἐργατῶν, χωρικῶν, στρατιωτῶν καί διανοουμένων» ψήφισαν «ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῆς σημαίας μας» ἢ ἔδωσαν «ψῆφο συμπάσης».<sup>13</sup> Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς τὸν 100.000, ὁ ὁποῖος ἐπαναλήφθηκε καί σὲ ἄλλα κομματικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς (π.χ. ἄρθρο τοῦ Πετσόπουλου στὸ *Ριζοσπάστη* στῆς 9.11.1920, προκήρυξη πού δημοσιεύθηκε στὸν *Εργατικὸ Ἄγωνα* στῆς 29.11.1920),<sup>14</sup> υἱοθετήθηκε στὴ συνέχεια καί ἀπὸ διάφορους μελετητῆς πού ἀσχολήθηκαν μετὰ αὐτὸ τὸ θέμα.<sup>15</sup> Ὅμως μὲ βάση τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα πού δημοσιεύτηκαν στῆς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς<sup>16</sup> καί ὀρισμένα ἄλλα στοιχεία προκύπτει ὅτι στῆς τέσσερες ἐκλογικῆς περιφέρειες πού εἶχαν χαρακτηριστεῖ ἀπὸ τὸ ΣΕΚΕ(Κ) ὡς «κύριοι νομοὶ διὰ τὴν ἐκλογικὴν δρᾶσιν», τὸ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε συνολικὰ περίπου 45.000 ψήφους, πού ἀναλύονται σὲ γενικὲς γραμμὲς ὡς ἑξῆς: στήν Ἄττικοβοιωτία 12 χιλιάδες (15%), στὸ νομὸ Λαρίσης 10 χιλιάδες (30%), στὸ νομὸ Θεσσαλονικῆς 14,5 χιλιάδες (38%) καί στὸ νομὸ Δράμας 8,5 χιλιάδες (46%) (βλ. Παράρτημα Ι).<sup>17</sup> Ἐπομένως εἶναι λο-

Κουριέλ συγκέντρωσε 38.813 ψήφους καί ἐκλέχθηκε 23ος κατὰ σειρά ἐπιτυχίας. Βλ. *Τὸ Φῶς* (Θεσσαλονικῆ), 21.6.1915.

9. Βλ. Μπενάρδια, ὁ.π., σελ. 90. Σχετικὰ μετὰ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Π. Δημητράτου στήν Καβάλα, ὁ Ἀρτίτης, στὸ ἐκλογικὸ συνέδριο τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) τὸ 1920, εἶπε: «στὰ 1915 ὅταν ἐπῆγαμε διὰ τὰς ἐκλογὰς εἰς τὴν Καβάλαν εἰσῆκε μὴ Νεολαία. Ἡ ἐργατικὴ τάξις ἦτο ἐντελὸς ἐθνηρικὴ πρὸς ἡμᾶς. Εἰς τὰ χωρία, εἰς τὴν Δράμαν, δέν εἶχαμε κανέναν. Καί ἐν τούτοις ἤλαμε μετὰ τὸν πρῶτον ἐπιλαχόνταν». Βλ. *Ριζοσπάστης*, 19.9.1920.

10. Ἡ Βουλὴ τῆς 31.5.1915, πού διαλύθηκε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1915, ἐπανασυγκλήθηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1917 καί λειτουργοῦσε ὡς τὸ Σελτεβῆριο τοῦ 1920 («Βουλὴ τῶν Λαζάρων»).

11. Στὴ σχετικὴ ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου ἀναφέρεται ὅτι ἐπιλέχθηκαν ὡς ὑποψήφιοι 23 ἄτομα (Ἐπίσημα Κείμενα, τόμ. Ιος, 129-130, *Τὸ ΚΚΕ 1918-1931*, τόμ. Α', σελ. 114 καί *Ριζοσπάστης*) ἀλλὰ τὰ ὀνόματα πού παρατιθενται εἶναι συνολικὰ 21 (23 ἔγιναν ὕστερα ἀπὸ τὴν προσθήκη τῶν δύο μουσουλμάνων ὑποψηφίων). Ἐς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἄ. Σολάρο (*Storia del Partito Comunista Greco*, Milano 1973 καί ἑλληνικὴ μετάφραση, Ἀθήνα, 1975) συγχέονταν τῆς ἐκλογῆς τῶν ὑποψηφίων ἀπὸ τὸ συνέδριο μὲ τῆς βουλευτικῆς ἐκλογῆς ἀναφέρει ὅτι τὸ 1920 τὸ ΣΕΚΕ ἐξέλεξε 23 βουλευτεῖς (σελ. 28 τῆς ἰταλικῆς ἐκδοσης καί σελ. 38 τῆς ἑλληνικῆς).

12. *Ριζοσπάστης*, 19.9.1920.

13. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 6.11.1920, *Εργατικὸς Ἄγών*, 8.11.1920 καί *Ἐπίσημα Κείμενα*, τόμ. Ιος, σελ. 162.

14. *Ἐπίσημα Κείμενα*, τόμ. Ιος, σελ. 172. Ἡ προκήρυξη πού ὑπογράφεται ἀπὸ τὸ «Ἐκτελεστικὸ Συμβούλιον τῶν σοβιετ τῶν στρατιωτῶν τῆς Ἑλλάδας» ἀναφέρει ὅτι τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα συγκέντρωσε τῆς 100.000 ψήφους μόνο σὲ τέσσερες περιφέρειες.

15. Βλ. Κορδάτος, ὁ.π., σελ. 544, Καρανικόλας, *Οἱ νόθοι ἐκλογῆς στήν Ἑλλάδα* (1844-1936), Ἀθήνα, 1973, σελ. 384, Μοσκοφ, ὁ.π. σελ. 407 καί *Ἐπίσημα Κείμενα*, τόμ. Ιος, σελ. 556 (ἡμερολόγιον τῶν κυριότερων γεγονότων).

16. Σχετικὰ μετὰ τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα πού δημοσιεύτηκαν στῆς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς, ὁ Ἀλέξ. Παπαναστασίου στὸ ἄρθρο τοῦ «Δημοκρατία καί ἐκλογικὸ σύστημα» στὸ *Ἀρχεῖον οἰκονομικῶν καί κοινωνικῶν ἐπιστημῶν* (Ἀθήνα), τόμος 3, τεύχος Α', Ἰανουάριος-Μάρτιος 1923, σελ. 53, ἀναφέρει ὅτι σὲ ὀρισμένους περιπτώσεις παρουσιάσθησαν σημαντικὲς διαφορῆς ὡς πρὸς τὰ ἐπίσημα ἀποτελέσματα πού συγκεντρώθηκαν στὴ Διεύθυνση τῆς Στατιστικῆς καί τὰ ὁποῖα αὐτὸς χρησιμοποίησε. Ὅμως δέν στάθηκε δυνατόν νά ἐντοπισθεῖ πού βρίσκονται σήμερα τὰ ἐπίσημα αὐτὰ ἀποτελέσματα.

17. Δέν στάθηκε δυνατόν νά ἐντοπισθοῦν οἱ ψήφοι τῶν ὑποψηφίων τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) στήν Ἀχαΐα, στήν Εὐβοία καί στῆς Σέρρες. Γιὰ τὴν Ἀχαΐα μιὰ ἐνδειξη, φυσικὰ ἐξαιρετικὰ ἀνα-

γικό νό πρότεβη ότι ή συνολική έκλογική του άπήχρηση πρέπει να κυμάνθηκε γύρω στους 50.000 περίπου ψήφους.<sup>18</sup>

Τά άποτελέσματα των έκλογών της 1.11.1920 δίνον μιά γενική εικόνα για τήν άρχική έκλογική άπήχηση του ΣΕΚΕ(Κ). Όμως ή εικόνα ατή είναι άπαραίτητο νά συμπληρωθεί με τήν παρατήρηση ότι στή συντριπτική τους πλειοψηφία οι 50.000 περίπου ψηφοφόροι του ΣΕΚΕ δέν τώ ψήφισαν «άποκλειστικά» αλλά τώ εδωσαν «ψήφο συμπαθείας» (πρόβλ. δηλώσεις Ν. Δημητράτου), δηλαδή ψήφισαν ταυτόχρονα και ύπέρ των ύποψηφών της μιάς ή της άλλης άπό τίς δύο κύριες πολιτικές παρατάξεις. Πράγματι, σέ όλες σχεδόν τίς περιφέρειες ή έκλογική δύναμη των Βενιζελικών και των Κωνσταντινικών (δηλαδή ό μέσος όρος των ψήφων πού συγκέντρωναν οι ύποψηφοί κάθε παρατάξης) καλύπτει πλήρως ή διαφέρει ελάχιστα άπό τώ σύνολο των ψηφισάντων.<sup>19</sup>

σαφή, άποτελούν οι 5.000 περίπου ψήφοι (λεικά σφαιρίδια) πού συγκέντρωναν οι ύποψηφοί του ΣΕΚΕ(Κ) στήν έπ. Άχαϊας και στήν έπ. Ήλιδος στίς εκλογές τού 1923 (στίς έπ. Αιγαλίας και Καλαβρύτων δέν ύπηρχαν ύποψηφοί του ΣΕΚΕ(Κ) τού 1923). Για τήν Εύβοια ή μόνη ένδειξη πού ύπάρχει είναι οι 1.000 περίπου ψήφοι πού συγκέντρωναν οι ύποψηφοί του ΣΕΚΕ(Κ) τού 1923 στήν έπ. Καρυστίας (στήν έπ. Χαλκίδας δέν στάθηκε δυνατόν νά έντοπιστούν τά άποτελέσματα και στήν έπ. Ίταλίας δέν ύπηρχαν ύποψηφοί του ΣΕΚΕ(Κ) τού 1923). Όσον άφορά τέλος τίς Σέρρες δέν στάθηκε δυνατόν νά έντοπιστούν ούτε τά άποτελέσματα τού 1920 ούτε αυτά τού 1923.

18. Μιά μαρτυρία πού συγκλίνει πρós τήν έκτίμηση ατή είναι ή μαρτυρία τού Μπεναρόγια, ό όποίος όμως δίνει δύο διαφορετικές έκτιμήσεις, μία στό κεφάλαιο τού βιβλίου του τώ σχετικό με τίς εκλογές της 16.12.1923, όπου άναφέρει ότι τώ 1920, τώ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε 46 χιλιάδες ψήφους (δ.π., σελ. 167), και μία στό κεφάλαιο τώ σχετικό με τίς εκλογές της 1.11.20, όπου άναφέρει ότι τώ ΣΕΚΕ (Κ) συγκέντρωσε 35 χιλιάδες ψήφους (δ.π., σελ. 140). Άπό τώ μέγεθος τού άσχολήθηκαν με τώ θέμα ό Κατσούλης κάνει έπίσης τήν ίδια σέ γενικές γραμμές έκτίμηση άναφέροντας ότι οι «ύποψηφοί τού κόμματος πήραν περίπου 40 χιλιάδες ψήφους» (δ.π., τόμ. Α, σελ. 204) και ότι «οί ψηφοί τού κόμματος δέν υπερέβησαν τίς 50.000 (δ.π., τόμ. Α, σελ. 211). Όμως δέν δίνει καμία ένδειξη για τίς πηγές άπ' όπου άντλεί τίς πληροφορίες του και παραθέτει μία κατανομή των ψήφων στίς διάφορες έκλογικές περιφέρειες, πού σέ όρισμένες περιπτώσεις διαφέρει σημαντικά άπό τήν πραγματικότητα (βλ. Παράρτημα Ι). Τέλος ή ΚΕ τού ΚΚΕ στήν πρόσφατη έκδοσή της *Έξήνια χρόνια άγώνων και θυσιών, χρονικό τώ ΚΚΕ* άναφέρει (τόμ. Ι, σελ. 31) ότι τώ ΣΕΚΕ συγκέντρωσε 50.000 ψήφους, χωρίς νά τεκμηριώνει ατή τήν έκτίμηση. Άς σημειωθεί ότι ή έκδοση ατή βασίζεται στό *Χρονικό τού άγώνα 1878-1951* πού είχε έκδοθεί τώ 1952 (και όπου δέν ύπάρχει καμία άναφορά στίς εκλογές της 1.11.1920) και στό ήμερολόγιο τώ κυριότερων γεγονότων πού περιέχεται στό «*Έπίσημο Κείμενο*».

19. Βλ. Άλέξ. Παπαναστασίου, *Δημοκρατία και έκλογικό σύστημα*, σελ. 49-55 και πίνακας Α'. Γι' αυτό ό Α.Π. δέν παίρνει ύπ' όψη τώ καθόλου τίς ψήφους πού συγκέντρωναν οι ύποψηφοί του ΣΕΚΕ, θεωρώντας ότι οι ψηφοφόροι τού «κατ' ύψαν είχαν προσχωρήσει» στήν πολιτική παράταξη, κυρίως τών Κωνσταντινικών, τούς ύποψηφούς της όποιας ύπερψηφισαν παράλληλα με τούς ύποψηφούς τού ΣΕΚΕ (δ.π., σελ. 51). Βλ. έπίσης Μπεναρόγια, δ.π. σελ. 226-7 και Κορδάτος, δ.π., σελ. 544.

Στίς έπόμενες εκλογές, πού πραγματοποιήθηκαν στίς 16.12.1923 και άπό τίς όποιες άπειχαν τά αντιβενιζελικά κόμματα, τώ ΣΕΚΕ(Κ) παρουσίασε πολύ μεγαλύτερο άριθμό ύποψηφών σέ σύγκριση με τίς εκλογές της 1.11.1920, και κάλυψε όλες σχεδόν τίς περιφέρειες όπου διέθετε μία, έστω και μικρή, όργανωμένη δύναμη, με έξαιρεση τήν Καλαμάτα, τήν Πρέβεζα, τώ Άργοστόλι και τή Μυτιλήνη. Συνολικά τώ ΚΚΕ παρουσίασε 59 ύποψηφούς με τούς όποιους κάλυψε 83 ύποψηφιότητες σέ 30 περιφέρειες (βλ. Παράρτημα ΙΙ).<sup>20</sup>

Ή έκτίμηση της έκλογικής άπήχησης τού ΣΕΚΕ(Κ), πρós ατή έκφράστηκε στίς εκλογές της 16.12.1923, αποκρούει βασικά στίς ίδιες δυσκολίες πού άναφέρθηκαν και για τίς εκλογές της 1.11.1920 (δηλαδή ή μη ύπαρξη έπίσημα δημοσιευμένων άποτελεσμάτων και ή ψηφοφορία με σφαιρίδιο στίς περισσότερες περιφέρειες). Έπιπλέον τώ γεγονός ότι σέ όρισμένες περιοχές, (Άθήνα-Πειραιάς και περιφέρειες Μακεδονίας και Θράκης) ως μέσο ψηφοφορίας χρησιμοποιήθηκε τώ ψηφοδέλτιο, τώ όποιο, χωρίς νά άποκλείει τήν ταυτόχρονη ύπερψηφίση ύποψηφών άπό διαφορετικά κόμματα, όπωσδήποτε τή δυσκόλευε σημαντικά, ένώ στίς ύπόλοιπες διατηρήθηκε τώ σφαιρίδιο, εισάγει μία έπιπλέον δυσκολία πού άφορά τίς διαφορετική έννοια πού έχει ή ύπερψηφίση των ύποψηφών τού ΚΚΕ στίς διάφορες περιφέρειες. Με βάση τά κατά περιφέρεια άποτελέσματα πού στάθηκε δυνατόν νά συγκεντρωθούν άπό τίς έφημερίδες της έποχής, προκύπτει ότι ό συνολικός άριθμός ψήφων πού συγκέντρωσε τώ ΣΕΚΕ(Κ) στίς εκλογές της 16.12.1923 πρέπει νά ξεπεράσει τίς 50.000.<sup>21</sup>

20. Ό όριστικός κατάλογος των ύποψηφών παρουσιάζει άρκετές διαφορές άπό τόν άρχικό κατάλογο πού είχε έγκρισει τώ Έκτακτό Έκλογικό Συνέδριο, τώ Σεπτέμβριο τού 1923 (*Ριζοσπάστης*, 15.10.1923). Άς σημειωθεί ότι ή άπόφαση τού Έκλογικού Συνεδρίου με τήν όποια καθορίστηκε ό κατάλογος των ύποψηφών δέν έχει άναδημοσιευτεί στή συλλογή *Τώ ΚΚΕ 1918-1931* ούτε στό *Έπίσημο Κείμενο*, όπως έπίσης δέν έχει άναδημοσιευτεί και μία άλλη άπόφαση τού ίδιου συνεδρίου όπου ή πολιτική των ΚΕ τού κόμματος άποδοκιμάζεται άπό τώ Β' συνέδριο (1920) ως τώ έκτακτο έκλογικό συνέδριο (1923) και διαγράφονται όρισμένα μέλη τους (*Ριζοσπάστης*, 11.12.1923).

21. Συγκεκριμένα, με βάση τά άποτελέσματα ή όρισμένες προσγγιατικές έκτιμήσεις, τώ ΣΕΚΕ(Κ), στίς 18 άπό τίς 30 περιφέρειες όπου παρουσίασε ύποψηφούς, συγκέντρωσε συνολικά περίπου 44.000 ψήφους (βλ. άναλυτικά Παράρτημα ΙΙ). Άπό τίς περιφέρειες στίς όποιες δέν στάθηκε δυνατόν νά έντοπισθούν τά έκλογικά άποτελέσματα, τώ ΣΕΚΕ(Κ), σύμφωνα με διάφορες ένδείξεις, μόνο σέ τέσσερες (Σέρρες, Δράμα, Καβάλα, Έβρος) φαίνεται νά διέθετε μία σχετικά σημαντική δύναμη. Τελείως ένδεικτικά μπορεί νά άναφερθεί ότι στίς περιφέρειες αυτές, όπου τώ 1923 ως μέσο ψηφοφορίας χρησιμοποιήθηκε τώ ψηφοδέλτιο, τώ ΚΚΕ συγκέντρωσε τώ 1926 περίπου 8.000 ψήφους.

Σχετικά με τώ σύνολο των ψήφων τού ΣΕΚΕ(Κ) στίς εκλογές της 16.12.1923, ό Κορδάτος άναφέρει τόν άριθμό τών 18.000, τόν όποιο έπαναλαμβάνουν και οι περισσότεροι άπ' όσους άσχολήθηκαν μεταγενέστερα με τώ θέμα. Βλ. Καρανικόλας, δ.π., σελ.

Ἀπό τίς ψήφους αὐτές, τὸ μεγαλύτερο μέρος, περίπου 35.000, συγκέντρωσε τὸ ΣΕΚΕ(Κ) στὶς περιοχές ὅπου ὡς μέσο ψηφοφορίας χρησιμοποιήθηκε τὸ σφαιρίδιο. Γιὰ τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἐκλογικῆς τοῦ δύναμης ἰσχύουν ἐπομένως ὅλες οἱ παρατηρήσεις (σχετικὰ μὲ τίς «ἀποκλειστικὲς ψήφους» καὶ τίς «ψήφους συμπαθείας») ποῦ ἔγιναν στὴν προηγούμενη παράγραφο, μὲ τὴ διαφορά ὅμως ὅτι ἡ ἀποχὴ τῶν ἀντιβενιζελικῶν κομμάτων ἀπὸ τίς ἐκλογές τῆς 16.12.1923 ἐμπόδιζε τὴν ταυτόχρονη ὑπερψήφισή φιλοβασιλικῶν καὶ σοσιαλιστῶν. Ἐπομένως ἡ ἐκλογικὴ δύναμη ποῦ παρουσίασε τὸ ΣΕΚΕ(Κ) στὶς περιοχές αὐτές προερχόταν εἴτε ἀπὸ δικούς του ὁπαδούς εἴτε ἀπὸ «ψήφους συμπαθείας» ὁπαδῶν τῆς βενιζελικῆς παράταξης, χωρὶς φυσικὰ νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ ὑπερψήφισή του ἀπὸ ὁπαδούς τῆς ἀντιβενιζελικῆς παράταξης ποῦ ἀναγκάστηκαν ἢ προτίμησαν νὰ ψηφίσουν.

Ἀπὸ τίς περιοχές ποῦ χρησιμοποιήθηκε ὡς μέσο ψηφοφορίας τὸ σφαιρίδιο, ἡ κύρια ἐστία δύναμης τοῦ ΚΚΕ ἦταν ἡ Θεσσαλία ὅπου συγκέντρωσε συνολικὰ περίπου 15.000 ψήφους. Εἰδικότερα στὴν περιοχὴ Λάρισας καὶ Μαγνησίας τὸ ΚΚΕ παρουσίασε οὐσιαστικὰ τὴν ἴδια δύναμη μὲ αὐτὴ ποῦ ἐμφάνισε τὸ 1920 (περίπου 10.000 ψήφους). Ἀξίζει ἐπίσης νὰ ἐπισημανθεῖ ἰδιαίτερα ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ψήφων ποῦ συγκέντρωσαν οἱ ὑποψήφιοι τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) καὶ σὲ πολλές ἄλλες περιοχές, ὅπως π.χ. στὴν Ἥπειρο καὶ τὴν Κέρκυρα, καὶ ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ σημαντικὴ ἔνδειξη γιὰ ἓνα κλίμα ἀποδοχῆς καὶ συμπαθείας ποῦ ὅμως δὲν συγκεκριμενοποιήθηκε ἐκλογικὰ οὔτε ὑλοποιήθηκε ὀργανωτικὰ στὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τίς περιοχές ὅπου διατηρήθηκε ὡς μέσο ψηφοφορίας τὸ σφαιρίδιο, στὶς περιοχές ὅπου χρησιμοποιήθηκε τὸ ψηφοδέλτιο τὸ ΚΚΕ παρουσίασε μιὰ ἐντυπωσιακὴ πτώση σὲ σχέση μὲ τίς ἐκλογές τῆς 1.11.1920. Ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ Ἀθηνῶν-Πειραιῶς καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, ἡ δύναμή του μειώθηκε περίπου στὸ 1/4. Ἡ πτώση αὕτη, χωρὶς νὰ ὑποτιμῶνται οἱ συνδυασμένες ἐπιπτώσεις ποῦ πιθανόν εἶχαν ἀφ' ἑνὸς ἡ γενικὴ πολιτικὴ συγκυρία καὶ εἰδικότερα ἡ ἐσωκομματικὴ διαπάλη στὸ ΣΕ-

ΚΕ(Κ),<sup>22</sup> πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πὸς ὀφείλεται κατὰ κύριο λόγο στὴν ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου ψηφοφορίας, ἡ ὁποία λειτουργοῦσε ἀποτρεπτικὰ γιὰ τὴν ἔκφραση μιᾶς «ψήφου συμπαθείας». Ἐτσι στὶς περιοχές αὐτές, τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τῆς 16.12.1923, μποροῦν νὰ θεωρηθεῖ ὅτι θέτουν τὰ πραγματικὰ δριὰ τῆς ἀρχικῆς ἐκλογικῆς ἀπήχησής τοῦ ΚΚΕ σὲ σχέση μὲ τὸ γενικότερο πλαίσιο «συμπαθείας» καὶ ἀποδοχῆς ποῦ ἐκφράζονταν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τῆς 1.11.1920.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν, παρὰ τὴν περιορισμένη δύναμη ποῦ ἐμφάνισε τὸ ΣΕΚΕ(Κ) σὲ Ἀθῆνα-Πειραιᾶ καὶ Θεσσαλονίκη, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἕκ τῶν ὑστερῶν ὡς σχετικὴ ἐπιτυχία τοῦ ΣΕΚΕ(Κ), μὲ δεδομένη μάλιστα τὴν ἔντονη ἐσωκομματικὴ κρίση ποῦ περνοῦσε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ. Ὅμως ἡ ἠγέση τοῦ κόμματος φαίνεται ὅτι βασιζόταν σὲ πολὺ πῖο αἰσιόδοξες προβλέψεις, ἐλπίζοντας καὶ σὲ ἐκλογὴ βουλευτῶν,<sup>23</sup> γι' αὐτὸ θεώρησε τὰ ἀποτελέσματα σὰν ἀποτυχία.<sup>24</sup>

Οἱ ἐκλογές τῆς 7.11.1926, μὲ τὴ γενίκευση τοῦ ψηφοδελτίου ὡς μέσου ψηφοφορίας, τὴν εφαρμογὴ τῆς ἀπλῆς ἀναλογικῆς καὶ τὴν ὑπαρξὴ δημοσιευμένων ἀποτελεσμάτων εἶναι οἱ πρῶτες ποῦ ἐπιτρέπουν μιὰ ἀναλυτικὴ θεώρηση τῆς ἐκλογικῆς ἀπήχησής τοῦ ΚΚΕ. Στὶς ἐκλογές αὐτές τὸ ΚΚΕ κάλυψε μὲ ὑποψήφιους τὸ σύνολο σχεδόν τῆς Ἑλλάδος καὶ —παρ' ὅλο ποῦ βγαίνει ἀπὸ μιὰ περίοδο μαζικῶν διώξεων καὶ εἶχε μόνο δύο μῆνες γιὰ τὴν ἀνασυγκρότησή του—σμειώσε σημαντικὴ ἐπιτυχία, συγκεντρώνοντας συνολικὰ 41.982 ψήφους (4,38%) καὶ ἐκλέγοντας, γιὰ πρώτη φορά, 10 βουλευτές (βλ. καὶ Χάρτη 1).

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τῆς 7.11.1926 ἔχουν μιὰ ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς ἐδραίωσης τῆς ἐκλογικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ΚΚΕ κατὰ τὸ μεσοπόλεμο γιὰτί, σὲ σχέση μὲ τὴ διάρκειή συμπαθείας πρὸς τὸ ΣΕΚΕ(Κ) ποῦ εἶχε ἔκφραστὴ στὶς ἐκλογές τοῦ 1920 καὶ 1923, παρέχον τὴν πρώτη συ-

22. Τὰ στελέχη ποῦ εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ ΣΕΚΕ(Κ) στὴ διάρκεια τῆς ἐσωκομματικῆς κρίσης τοῦ 1922-23, διέθεταν μιὰ σχετικὴ ἐπιρροὴ κυρίως στὴν Ἀθῆνα-Πειραιᾶ καὶ στὴ Θεσσαλονίκη· ἐπίσης τίς παραμονές τῶν ἐκλογῶν εἶχε ἐκδηλωθεῖ ἡ διαφωνία τοῦ τμήματος τῆς Θεσσαλονικῆς σχετικὰ μὲ τὸ σύνθημα τῆς «ἐργατοαγροτικῆς κυβέρνησης» (βλ. *Ἐπίσημα Κείμενα*, τόμ. 10ς, σελ. 348 καὶ Μπεναρῶγα, ὁ.π., σελ. 165). Τέλος πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἀποχὴ τοῦ συνόλου σχεδόν τῆς ἱσραηλιτικῆς κοινότητος, ὡς διαμαρτυρία γιὰ τὴν ἴδριση χωριστοῦ ἐκλογικοῦ συλλόγου, ἀποτέλεσε τὸ ΣΕΚΕ(Κ) ἀπὸ ἓνα σημαντικὸ τμήμα τῆς δύναμης του στὴ Θεσσαλονίκη.

23. Καὶ τὰ δύο σχέδια προγράμματος ποῦ ὑποβλήθηκαν στὸ ἐκλογικὸ συνέδριο, τὸ ἓνα τῆς Κ.Ε. (βλ. *Τὸ ΚΚΕ ἀπὸ τὸ 1918 ἕως τὸ 1931*, τόμ. Α', σελ. 234-239) καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Ε. Σταυρίδη (*Πρὸς ἰστορίαν*, 9.9.1923) ἀφαιρούνταν πολὺ μεγάλου τμήματος τοῦ στὴ μελλοντικὴ δρᾶσή του κομμουνιστῶν βουλευτῶν στὸ Κοινοβούλιο.

24. Βλ. συζήτηση στὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιο τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1924 (*Τὸ ΚΚΕ ἀπὸ τὸ 1918 ἕως τὸ 1931*, τόμ. Α', 275-276).

392, Ἐλεφάντης, ὁ.π., σελ. 303, Κατσούλης ὁ.π., τόμ. Β', σελ. 65 καὶ *Ἐπίσημα Κείμενα*, τόμ. 10ς, σελ. 563 (ἡμερολόγιο τῶν κυριότερων γεγονότων). Ὁ Κορκιάδης ὁ.π., σελ. 427) ἀναφέρεται σὲ 14.000 ψήφους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴ γνώμη του ἀντιστοιχοῦν σὲ 1,4%. Ὅμως στὴ συνέχεια ὑποστηρίζει ὅτι «τὸ γενικὸ ποσοστὸ (τοῦ ΣΕΚΕ) θὰ πρέπει νὰ ὑπολογισθεῖ ὁποῦδήποτε πολὺ πῖο πάνω ἀπὸ τὸ ἐπίσημο (,), ἴσως στὰ 4-5% τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος», ἀλλὰ χωρὶς νὰ τεκμηριῶνται τὴν ἔκτιμηση αὕτη οὔτε νὰ διευκρινιστοῦν σὲ ποιά βάση ὑπολογίσθη τὰ ποσοστά. Ἐξ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ Κορκιάδης σὲ ἄρθρο του στὴν *Κομ. Ἐπ.* (Ἰούνης 1924, σελ. 177-179), σχετικὰ μὲ τὸ Δημοψήφισμα τοῦ 1924 ὑποστηρίζει ὅτι «ἀρκετὰ μεγάλος, σημαντικὸς ἀριθμὸς ψήφων (ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας) (...) ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ΚΚΕ» (βλ. καὶ Κορκιάδης ὁ.π., σελ. 686).

νολική εικόνα μιās συγκροτημένης και μορφοποιημένης έκλογικής βάσης. Έπιπλέον, ή σημαντική έκλογική πτώση του ΚΚΕ στις βουλευτικές εκλογές του 1928 και στις γεροισιαστικές εκλογές του 1929, τό μεγάλο χρονικό διάστημα πού μεσολάβησε ως τις εκλογές του 1932 και ό καθοριστικός γιά τό ΚΚΕ άνακατατάξεις πού σημειώθηκαν στό διάστημα αυτό, δίνουν μιάν ιδιαίτερη βαρύτητα στό άποτελέσματα των εκλογών τής 7.11.1926, ως σημείο άναφοράς γιά τήν έκλογική έπιρροή του ΚΚΕ κατά τήν πρώτη φάση τής πολιτικής παρουσίας του. Δυστυχώς όμως ή «Στατιστική των βουλευτικών εκλογών τής 7ης Νοεμβρίου 1926» παραθέτει τά άποτελέσματα μόνο κατά εκλογικές περιφέρειες, γεγονός πού δυσχεραίνει σημαντικά τόν άναλυτικό έντοπισμό τής έκλογικής δύναμης του ΚΚΕ.

Οί βουλευτικές εκλογές τής 19.8.1928—πού χαρακτηρίζονται από τή θριαμβευτική έπικύρωση τής επανόδου στην ένεργό πολιτική του Έλ. Βενιζέλου—άνανακλούν γιά τό ΚΚΕ τή μεγαλύτερη κάμψη πού γνώρισε ή έκλογική έπιρροή του κατά τό μεσοπόλεμο. Στις εκλογές αυτές τό ΚΚΕ παρουσίασε 78 μόνο ύποψηφίους και κάλυψε σε σχέση με τις εκλογές του 1926 λιγότερες περιοχές τής χώρας. Συνολικά συγκέντρωσε περίπου 24.000 ψήφους (2,3%), έχασε δηλαδή, σε σχέση με τις εκλογές του 1926, περίπου τή μισή έκλογική πού δύναμη (βλ. και Χάρτη 2). Σχετικά με τό σύνολο των ψήφων του ΚΚΕ στις εκλογές του 1928 (συνολικά και κατά περιφέρεια) ή Γενική Στατιστική Ύπηρεσία τής Έλλάδος (Ύπ. Έθνικής Οικονομίας), ύπεύθυνη τότε γιά τήν έκδοση των έκλογικών άποτελεσμάτων, χρησιμοποίησε μία μέθοδο γιά τόν ύπολογισμό των ψήφων των κομμάτων πού οδηγεί, σε όρισμένες περιπτώσεις, σε σημαντικά σφάλματα.<sup>25</sup> Στο παράρτημα ΙΙΙ γίνεται μιá αναλυτική κριτική αυτής τής μεθόδου και εκτιθέται ό τρόπος με τόν όποιο πρέπει νά ύπολογιστεί ή έκλογική δύναμη του ΚΚΕ στις εκλογές τής 19.8.1928.

Έρμηνευοντας τήν πτώση τής έκλογικής του δύναμης τό ΚΚΕ τήν άπέδωσε σε όργανωτικές αδυναμίες, σε έσωκομματικές αίτίες (πού έπηρέασαν τήν εμφάνιση τής πρώτης κοινοβουλευτικής όμάδας του κόμματος) και στη «ρευστότητα τής έπιρροής μας μέσα στις μάζες πού παρυσύρθηκαν από τό

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Έκλογική δύναμη του ΚΚΕ, 1920-1936

	Σύνολο έγκυρων ψηφοδελτίων	Ψήφοι ΚΚΕ	Ποσοστό ΚΚΕ στά 100 έγκυρα	Έδρες του ΚΚΕ
1920	746.946 <sup>1</sup>	(50.000) <sup>3</sup>	—	—
1923	694.448 <sup>2</sup>	(50.000) <sup>3</sup>	—	—
1926	958.392	41.982	4,38	10
1928	1.017.281	23.889 <sup>4</sup>	2,35 <sup>4</sup>	—
1932	1.171.637	58.223	4,97	10
'933	1.141.331	68.647 <sup>4</sup>	6,01 <sup>4</sup>	—
1935	1.029.196	98.542 <sup>5</sup>	— 6	—
1936	1.274.002	73.411	5,76	15

1. Βλ. Άλεξ. Παπαναστασίου, «Δημοκρατία και εκλογικόν σύστημα», στό Άρχαιον Οικονομικόν και Κοινωνικόν Έπιστημίων, τόμος 3, τεύχος Α, Ιανουάριος-Μάρτιος 1923, Πίνακας Α.

2. Θ. Βερέμη, «Η άντεπανόσταση του 1923 και ή άνακήρυξη τής άβασίλευτης δημοκρατίας», στην Ίστορία του Έλληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ', σελ. 276.

3. Έκτιμήσεις με βάση τά έκλογικά άποτελέσματα των περισσότερων περιφερειών όπου ύπήρχαν ύποψηφοί του ΣΕΚΕ(Κ). Βλ. αναλυτικά τις πηγές στό παράρτημα Ι και ΙΙ.

4. Έπανυπολογισμός των άποτελεσμάτων με βάση τό μέσον όρο των ψήφων των ύποψηφων του ΚΚΕ σε κάθε έκλογική περιφέρεια. Βλ. Παράρτημα ΙΙΙ.

5. Το δημοσίευμα τής ΓΣΥΕ γιά τις εκλογές του 1935 αναφέρει (σελ. κβ') ός σύνολο ψήφων των κομμουνιστών 98.699· στον αριθμό αυτό συνυπολογίζονται και οι ψήφοι των άρχαιομνηστών στην Θεσσαλονίκη.

6. Λόγω τής άποχής των βενιζελικών κομμάτων στις εκλογές του 1935, τά ποσοστά του ΚΚΕ δέν παρατίθενται, γιατί δέν έχουν συγκριτική αξία.

ρεύμα του βενιζελισμού».<sup>26</sup> Είναι δύσκολο νά διαφοροποιηθεί τό ιδιαίτερο βάρος πού είχαν, ως καθοριστικοί παράγοντες τής πτώσης τής έκλογικής έπιρροής του ΚΚΕ, ή έσωκομματική κρίση και τό ρεύμα του βενιζελισμού. Πάντως οι γεροισιαστικές εκλογές τής 21.4.1929<sup>27</sup> και άκόμα περισσότερο οι δημοτικές και κοινοτικές εκλογές τής 4.8.1929 έπιβεβαίωσαν ότι στό τέλος τής δεκαετίας του '20 τό ΚΚΕ βρισκόταν στο χαμηλότερο σημείο τής έκλογικής του άπήχησης.

Τό πρώτο σημαντικό γεγονός τής δεκαετίας του '30, γιά τό ΚΚΕ, είναι ή έκκληση τής Κομμουνιστικής Διεθνούς πού δημοσιεύτηκε τό Νοέμβριο του 1931 και καλούσε τό ΚΚΕ νά σταματήσει τή «χορίς

26. Έπίσημα Κείμενα, τόμ. 2ος, σελ. 569.

27. Γιά τό ΚΚΕ τά άποτελέσματα των γεροισιαστικών εκλογών άποτελούν περίπου επανάληψη των άποτελεσμάτων των εκλογών τής 19.8.1928. Η «Στατιστική των γεροισιαστικών εκλογών τής 21ης Άπριλίου 1929» αναφέρει ως σύνολο ψήφων του ΚΚΕ 14.069 ψήφους. Έκτός από όρισμένα προβλήματα ύπολογισμού των ψήφων των κομμάτων στις διεδερικές περιφέρειες (άντίστοιχα με αυτά πού εκτιθενται στό Παράρτημα ΙΙΙ γιά τις εκλογές τής 19.8.1928 και τής 5.3.1933), γιά τήν έκτιμηση τής έκλογικής δύναμης του ΚΚΕ στις γεροισιαστικές εκλογές θά πρέπει νά ληφθεί ύπ' όψη πρώτων ότι δέν παρουσιάσει ύποψηφίους στη Θεσσαλονίκη (σε αναληρωματική βουλευτική έκλογή πού πραγματοποιήθηκε τήν ίδια μέρα στη Θεσσαλονίκη ό ύποψηφίος του ΚΚΕ Άνδρ. Χαϊτάς συγκέντρωσε 3.406 ψήφους, Μακεδονία (Θεσσαλονίκη), 25.4.1929) και ότι στον έκλογικό σύλλογο Ίορσηλιτών ύποστήριξε τήν ύποψηφιότητα του Χαϊμ Κοέν (Ριζοσπάστης, 16.8.1929) πού συγκέντρωσε 2.994 ψήφους.

25. Με βάση τούς ύπολογισμούς αυτούς, ή «Στατιστική των βουλευτικών εκλογών τής 19ης Αυγούστου 1928» παραθέτει ως σύνολο ψήφων του ΚΚΕ τόν αριθμό των 14.325 ψήφων (ή 1,41%), ό όποίος έκτοτε επαναλαμβάνεται από όσους έχουν ασχοληθεί με τό θέμα. Όσον άφορά τό ίδιο τό ΚΚΕ, φαίνεται ότι ύπολόγισε τή δύναμή του με βάση τή μέθοδο πού εκτιθέται στό Παράρτημα ΙΙΙ (ή κάποια παραπλήσια), γι' αυτό και ή σχετική άπόφαση του 4ου συνεδρίου (Δεκέμβριος 1928) αναφέρεται στην «έλάττωση του αριθμού των ψήφων του έργατοαγροτικού μετώπου κατά 50% εν σχέσει με τις εκλογές του 1926» (Έπίσημα Κείμενα, τόμ. 2ος., σελ. 569).

ἀρχές φραξιοριστική πάλῃ» καί νά «τεθεῖ ἐπικεφαλῆς τῶν ἀγῶνων τοῦ λαοῦ». Στίς ἐκλογές τῆς 25.9.1932, τὸ ΚΚΕ παρουσίασε συνδυασμούς σέ ὄλες τίς ἐκλογικῆς περιφέρειες, ἐκτός ἀπὸ αὐτῆς τῶν νομῶν Λασιθίου καί Ρεθύμνης, καί σημεῖως σημαντική ἀνοδο σέ σχέση μέ τίς ἐκλογές τοῦ 1928 καθὼς καί μέ τίς ἐκλογές τοῦ 1926 (βλ. Πίνακα Ι). Ἡδῆ ἀπὸ τὸ 1931, σέ ἀναπληρωματικῆς γεροισιαστικές, βουλευτικές καί δημοτικές ἐκλογές (Θεσσαλονίκη, Μυτιλήνη καί Πειραιῆς), εἶχαν παρατηρηθεῖ φαινόμενα ἀνάκαμψης.

Σέ ἀπόφαση τοῦ ΠΓ τοῦ ΚΚΕ δίνεται μιά ἐρμηνεία τῶν ἀνακατατάξεων πού παρατηρήθηκαν μέ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν: «Πλατιά λαϊκά στρώματα ἔφωσαν ἀπ' τὸ Βενιζέλο καταδικάζοντας καί καταψηφίζοντας τὴν πολιτική τῆς ἀγνωριστοποίησης, τῆς πείνας, φασισμοῦ, πολέμου. Τὸ μέγιστο μέρος τῶν μαζῶν αὐτῶν παρασύρθηκε ἀπ' τὴ μεγάλη κἀντικεφαλαιοκρατική» καί ἀντιβενιζελική δημαγωγία τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος, πιστεύοντας ἀκόμη στὸν κοινοβουλευτισμό. Τὸ πρωτοπόρο μέρος ἦρθε σέ μᾶς».<sup>28</sup>

Ἡ γεωγραφική κατανομή τῆς ἐκλογικῆς δύναμης τοῦ ΚΚΕ, μετὰ τίς ἐκλογές τοῦ 1932, παρουσιάζει σημαντικῆς διαφορῆς σέ σχέση μέ τίς προηγούμενες ἐκλογές καί ἡ ἀπίχηση τοῦ 1932 δὲν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν ἐπανάληψη τῆς ἀπίχησης τοῦ 1926 (βλ. Χάρτη 1 καί 3). Ἐπίσης, γιὰ πρώτη φορά μετὰ τίς ἐκλογές τοῦ 1920, τὸ ΚΚΕ παρουσίασε σημαντική δύναμη στὴν περιφέρειά πρωτεύουσας (Ἀθήνα, Πειραιῆς καί περιφερειακοὶ δήμοι).

Στίς ἐκλογές τῆς 5.3.1933, τὸ ΚΚΕ γνώρισε τὸ μέγιστο τῆς ἐκλογικῆς του δύναμης (βλ. Παράρτημα ΙΙ) κατὰ τὴν ἐξεταζόμενη περίοδο μέ ἔξαιρησιν τὴν ιδιαίτερη περίπτωσιν τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1935, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀπέχον τὸ Βενιζελικό κόμμα (βλ. Πίνακα Ι).<sup>29</sup> Στὴν ἀπόφασιν τοῦ ΠΓ τοῦ ΚΚΕ γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν διαπιστώνεται «ἡ μεγάλη αὔξησιν τῶν δυνάμεων τοῦ κομμουνισμοῦ,

πού πλησίασε ἀποφασιστικά πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς πλειοψηφίας τῆς ἐργατικῆς τάξης (...), ὁ γρήγορος μετασχηματισμὸς τῶν ταξικῶν δυνάμεων πρὸς ὄφελος τοῦ προλεταριάτου καί τῆς ἐπανάστασης (...).»<sup>30</sup>

Στίς ἐκλογές τῆς 9.6.1935, ἡ ἀποχὴ τῶν βενιζελικῶν κομμάτων καί ἴσως ἡ πρώτη προσπάθεια ἐκ μέρους τοῦ ΚΚΕ γιὰ πραγματοποίηση συμμαχιῶν εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα τὴν αὔξησιν τῆς δύναμης του, κυρίως σέ ὀρισμένες ἐκλογικῆς περιφέρειες, στίς περισσότερες ἀπὸ τίς ὁποῖες διέθετε ἤδη μιά ἀξιόλογη δύναμη, γεγονός πού παρέχει μιά ἐνδειξὴ γιὰ τοὺς ἐν δυνάμει προσανατολισμούς ἐνὸς τμήματος τῶν βενιζελικῶν ψηφοφόρων.

Στίς ἐκλογές τῆς 26.1.1936, τὸ ΚΚΕ βλέπει νά μειώνεται αἰσθητὰ ἡ δύναμὴ του σέ σχέση μέ τὸ 1935 καί νά διατηρεῖται στὸ ἐπίπεδο τοῦ 1933 (βλ. Πίνακα Ι). Σέ ἀπόφασιν του, τὸ ΠΓ τοῦ ΚΚΕ ἀναγνωρίζοντας τὸ γεγονός αὐτὸ διαπιστώνει ὅτι «οἱ ἐκλογές ἔδωσαν οσοβαρὰ ἐπιτυχία στὸ βενιζελισμό» καί ὅτι «(...) τὸ Παλλαϊκὸ Μέτωπο δὲν μπόρεσε νά συγκρατηθεῖ καί νά αὔξησιν τοὺς ψήφους, πού τὸ Ἐνιαῖο Μέτωπο συγκέντρωσε στίς 9 τοῦ Ἰουλίου 1935 (...).»<sup>31</sup>

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1936 εἶναι ὁ τελευταῖος διαθέσιμος δείκτης γιὰ τὴ μέτρησιν τῆς ἐκλογικῆς ἀπίχησης τοῦ ΚΚΕ, γιὰτὶ μέ τὴ μεταϊκή δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου ἀνακόπτεται ἡ λειτουργία τῶν κομμάτων καί τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος.

3. Οἱ χάρτες τῆς ἐκλογικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ΚΚΕ γιὰ τὴν ἐξεταζόμενη περίοδο δείχνουν τὴν ἀνισόμερην κατανομή τῆς ἐκλογικῆς του ἀπίχησης, ὅπου διακρίνονται ὀρισμένες ἐστίες δύναμης, ἐνὸς στὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς χώρας ἡ περιορισμένη παρουσία του (κάτω ἀπὸ 5%) δὲν μποροῦν νά διαταραξεῖ τὴν πλόωσιν ἀνάμεσα στίς δύο κυρίαρχες πολιτικῆς παρατάξεις τῆς ἐποχῆς.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐκλογικῆς δύναμης τοῦ ΚΚΕ βρισκόταν συγκεντρωμένο στὴ Θεσσαλία, στὴ Μακεδονία καί στὴ Θράκη, ὅπου συνολικὰ ἡ δύναμὴ τοῦ ΚΚΕ κυμαινόνταν (μέ ἔξαιρησιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ 1928 καί 1929) γύρω στὸ 10% τῶν ψήφων (βλ. Πίνακα ΙΙ). Οἱ τρεῖς αὐτῆς περιοχῆς, πού ἀντιπροσώπευαν περίπου τὸ 1/3 τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος, ἀντιπροσώπευαν γιὰ τὸ ΚΚΕ περίπου τὰ 2/3 μέ 3/4 τῆς ἐκλογικῆς του δύναμης.

Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἰσχυρὴ παρουσία τοῦ ΚΚΕ στίς περιοχῆς αὐτῆς καί στὴν περιορισμένη παρουσία του στίς ὑπόλοιπες ἦταν ἐντονότερη κατὰ τὴν πρώτη δεκαετία τῆς ὑπαρξῆς του (βλ. Χάρτη Ι), ἐνὸς στὴ συνέχεια τὸ χάσμα ἐλαφρῶς μειώνεται καί, κυρίως στὴ διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ '30, τὸ

28. Ἐπίσημα κείμενα, τόμος 3ος, σελ. 448.

29. Σχετικὰ μέ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ ψήφων πού συγκέντρωσε τὸ ΚΚΕ στίς ἐκλογές τῆς 5.3.1933, ὑπάρχουν τὰ ἴδια ἀκριβῆς προβλήματα πού ἀναφέρθηκαν σέ σχέση μέ τίς ἐκλογές τῆς 19.8.1928 (βλ. Παράρτημα ΙΙ). Ἡ «Στατιστικὴ τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν τῆς 5ης Μαρτίου 1933» παραθέτει ὡς σύνολο ψήφων τοῦ ΚΚΕ τὸν ἀριθμὸ πού 52.958 ψήφων (ἢ 4,64%), ἐμφανίζοντας ἐταί τὴν ἐκλογικὴ δύναμιν τοῦ ΚΚΕ μειωμένη σέ σχέση μέ τίς ἐκλογές τοῦ 1932. Τὸ ἴδιο τὸ ΚΚΕ, σέ ἀνακοίνωσιν τοῦ ΠΓ ἄμεσα μετὰ τίς ἐκλογές, ἀναφέρει πού 80.000 ψήφους (Ἐπίσημα Κείμενα, τόμ. 3ος, σελ. 507) ἀριθμὸ πού ἀποτελεῖ ὑπερεκτίμησιν ὅμοια καί σέ σχέση μέ τὸ μέγιστο ἀριθμὸ ψήφων πού συγκέντρωσαν οἱ ὑποψήφιοι του κατὰ ἐκλογικὴν περιφέρειαν. Ἐσ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι οἱ σημαντικῆς, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις, διαφορῆς μεταξύ μέγιστου καί ἐλάχιστου ἀριθμοῦ ψήφων τῶν ὑποψηφίων τοῦ ΚΚΕ καί ἡ ἐμφάνισιν, σέ μερικῆς περιφέρειες (π.χ. Γιάννενα, Χανιά), ἐπικάλυψιν τὸν ψήφον τοῦ ΚΚΕ μέ ψήφους ἄλλων κομμάτων ἀποτελοῦν ἐνδείξεις μιάς δυνατικῆς, ἀλλὰ ὄχι μορφοποιημένης, ἐκλογικῆς ἐπιρροῆς.

30. Ἐπίσημα κείμενα, τόμος 3ος, σελ. 506.

31. Ἐπίσημα κείμενα, τόμος 4ος, σελ. 335 καί 337.



ή εξέλιξη της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ μεταξύ των δύο πολέμων

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ. 'Εκλογική δύναμη του ΚΚΕ κατά γεωγραφικό διαμέρισμα, 1926-1936

	'Εκλογές 1926		'Εκλογές 1928		'Εκλογές 1932		'Εκλογές 1933		'Εκλογές 1935		'Εκλογές 1936						
	έγκυρα ψηφοδ. ψηφοί	ΚΚΕ %	έγκυρα ψηφοδ. ψηφοί	ΚΚΕ %	έγκυρα ψηφοδ. ψηφοί	ΚΚΕ %	έγκυρα ψηφοδ. ψηφοί	ΚΚΕ %	έγκυρα ψηφοδ. ψηφοί	ΚΚΕ %	έγκυρα ψηφοδ. ψηφοί	ΚΚΕ %					
'Αθίνα-Πειραιάς κ.λπ.	120.622	4.521	3,75	118.785	2.523	2,12	144.517	8.969	6,21	146.927	12.314	8,38	153.857	21.686	156.684	10.378	6,62
Πελοπόννησος	120.815	2.005	1,66	129.478	1.149	0,89	153.672	2.808	1,83	145.752	3.978	2,73	105.031	4.716	161.663	3.735	2,31
Στερεά 'Ελλάδα	171.729	708	0,41	181.979	601	0,33	218.162	2.174	1,00	209.040	2.054	0,98	199.486	3.723	227.670	3.123	1,37
'Επείρου και 'Ηπειρος	79.494	1.384	1,74	85.116	1.255	1,47	96.036	2.204	2,29	86.155	4.958	5,75	92.937	1.791	100.229	2.847	2,84
Θεσσαλία	76.068	8.247	10,84	81.199	4.128	5,08	91.856	10.853	11,81	93.806	10.216	10,89	86.134	16.002	132.559	12.915	9,74
Μακεδονία και Θράκη	253.733	22.650	8,93	281.218	11.812	4,20	300.411	26.007	8,66	299.931	27.302	9,10	276.981	39.033	313.242	33.128	10,57
Νησιά του Αιγαίου	72.072	1.366	1,89	76.515	1.922	2,51	88.255	4.777	5,41	85.587	5.546	6,48	76.988	10.674	95.461	5.924	6,21
Κρήτη	63.859	1.101	1,72	60.399	509	0,84	75.341	431	0,57	70.455	2.279	3,23	37.782	917	86.494	1.361	1,57
Σύνολο	958.392	41.982	4,38	1.017.281	23.899	2,35	1.171.617	28.223	2,40	1.141.331	28.647	2,51	1.029.196	39.542	1.274.002	73.411	5,76

1. Βλ. Πίνακα Ι, σημείωση 4.

2. Στο σύνολο των έγκυρων έχουν συνυπολογισθεί και τα έγκυρα ψηφοδέλτια των προνομιούχων εκλογικών περιφερειών ('Υβρας, Σπετσών και Ψαρών), οι οποίες δεν έχουν ενταχθεί σε κανένα γεωγραφικό διαμέρισμα.

3. Βλ. Πίνακα Ι, σημειώσεις 5 και 6.

ΚΚΕ έμφανίζει μία σχετική, και σε όρισμένες περιπτώσεις σημαντική, δύναμη και σε άλλες περιοχές (βλ. Χάρτη 5).<sup>32</sup> Όσοδήποτε δίωμος ή γεωγραφική διαφοροποίηση παραμένει σ' όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου, ενώ σταθερά που χαρακτηρίζει την εκλογική και πολιτική έπιρροή του ΚΚΕ.

Έκτός από τη γεωγραφική άνισοκατανομή, ένα δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό της εκλογικής έπιρροής του ΚΚΕ ήταν ή συγκέντρωση του μεγαλύτερου τμήματος της δύναμής του στις πόλεις, ιδιαίτερα μεσαίου και μεγάλου μεγέθους (βλ. Πίνακα ΙΙΙ). Όμως και στόν άστικό πληθυσμό ή εκλογική έπιρροή του ΚΚΕ δέν ήταν ομοίομορφη αλλά άκολουθούσε, σε γενικές γραμμές, ή γεωγραφική διαφοροποίηση που διαπιστώθηκε πιο πάνω.

Οί κύριες έστιές δύναμης ήταν οί πόλεις της Θεσσαλίας, της Μακεδονίας και της Θράκης και κυρίως τά βιομηχανικά κέντρα της έποχής εκείνης που ύπήρχαν σ' αυτές τίς περιοχές (Θεσσαλονίκη, Βόλος, Καβάλα, Ξάνθη). Στή Θεσσαλονίκη (τή σημαντικότερη, σε άπόλυτους άριθμούς, έστία δύναμης του ΚΚΕ στή δεκαετία του '20), ένα σημαντικό τμήμα της έπιρροής του ΚΚΕ όφειλόταν στό έβραϊκό στοιχείο, που άποτελούσε περίπου τό 1/4 του πληθυσμού της πόλης και άπό τό όποιο προερχόταν ένα σημαντικό τμήμα της εργατικής τάξης της Θεσσαλονίκης. 'Η έπιρροή του ΚΚΕ στήν έβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, που μπορεί νά θεωρηθεί ως συνέχεια της παράδοσης που είχε δημιουργήσει ή Φεντερασιόν, έμφανίζει μία σταδιακή μείωση στή διάρκεια του μεσοπολέμου ή όποία είχε ως συνέπεια μία μικρή κάμψη της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ, στό σύνολο της πόλης.<sup>33</sup>

Όσον άφορά την εκλογική δύναμη του ΚΚΕ στήν Καβάλα και στήν Ξάνθη, σημαντικά καπινοβιομηχανικά κέντρα, πρέπει νά θεωρηθεί ότι άντανακλά κατά κύριο λόγο ή συνδικαλιστική και πολιτική έπιρροή του στους καπνεργάτες, οί όποίοι άποτελούσαν, άπό τίς άρχές του 20ού αί., τό τιό όργανω-

32. 'Η σημαντικότερη άπ' αυτές τίς περιπτώσεις είναι ή Λέσβος, όπου τό ΚΚΕ, μέχρι τά μέσα τίς δεκαετίας του '20, δέν διέθετε σχεδόν καμιά όργανωμένη δύναμη (κανείς αντίπροσωπος άπό ή Λέσβο δέν έλαβε μέρος στό συνέδριο του κόμματος μεταξύ 1918 και 1924, ούτε τό ΚΚΕ ύπέδειξε ύποψήφιους στό Λέσβο στις εκλογές του 1920 και 1923). Μία πρώτη, σχετικά σημαντική, έπιρροή διαπιστώνεται στις εκλογές του 1926 που παραμένει μέ μικρές διακυμάνσεις σταθερή ως τό τέλος της δεκαετίας του '20, και αύξάνεται άπότομα άπό την άναπληρωματική βουλευτική εκλογή του 'Ιουλίου 1931.

33. Στις εκλογές του 1926, τό ΚΚΕ συγκέντρωσε τό 35% των ψήφων των 'Ισραηλιτών ψηφοφόρων της Θεσσαλονίκης (*Πολιτοπάση* 17.11.1926), ποσοστό που δέν άπέχει άπό τό ποσοστό της Φεντερασιόν στις δημοτικές εκλογές του 1910 (βλ. Μοσκώφ, ό.π., σελ. 370). Στή συνέχεια, ή δύναμη του ΚΚΕ μειώνεται στό 20% περίπου (1928-1933), και νά οτάνει τό 12% περίπου στις εκλογές του 1936 (βλ. Γ.Θ. Μαυρογορδάτος, *Mass Cleavages and Political Strategies in Interwar Greece*, άνέκδοτη διδακτορική διατριβή στο University of California, Berkeley).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ. Έκλογική δύναμη του ΚΚΕ στον αστικό και άγροτικό πληθυσμό,<sup>1</sup> 1928-1936

	Έκλογές 1928			Έκλογές 1932			Έκλογές 1933			Έκλογές 1935			Έκλογές 1936		
	Έγκυρα ψηφ.οδ.	ΚΚΕ <sup>2</sup> ψηφοί	%	Έγκυρα ψηφ.οδ.	ΚΚΕ ψηφοί	%	Έγκυρα ψηφ.οδ.	ΚΚΕ <sup>2</sup> ψηφοί	%	Έγκυρα ψηφ.οδ.	ψηφοί ΚΚΕ <sup>3</sup>	%	Έγκυρα ψηφ.οδ.	ΚΚΕ ψηφοί	%
Πόλεις με περισσότερους από 25.000 κατ.	224.669	10.734	4,77	263.309	29.398	11,16	259.717	33.040	12,72	212.817	49.828		285.234	31.409	11,01
Πόλεις με 10-24.999 κατ.	55.828	2.486	4,45	65.325	4.345	6,65	63.891	5.311	8,31	36.666	6.613		71.578	5.732	8,00
Σύνολο πόλεων	280.497	13.220	4,71	328.634	33.743	10,27	323.608	38.351	11,85	249.483	56.441		356.812	37.141	10,41
Οίκισμοί με λιγότερους από 10.000 κατ.	736.784	10.679	1,45	843.003	24.480	2,90	817.723	30.296	3,70	779.713	42.101		917.190	36.270	3,95
Σύνολο	1.017.281	23.899	2,35	1.171.637	58.223	4,97	1.141.331	68.647	6,01	1.029.196	98.542		1.274.002	73.411	5,76

1. Η κατάταξη τών πόλεων και οίκισμών έγινε με βάση την απογραφή του 1928.

2. Βλ. Πίνακα 1, σημείωση 4.

3. Βλ. Πίνακα 1, σημειώσεις 5 και 6.

μένο και μαχητικό τμήμα της ελληνικής εργατικής τάξης.

Έκτός από τις πόλεις της Θεσσαλίας, της Μακεδονίας και της Θράκης (και επίσης, από το 1931, τη Μυτιλήνη) στις υπόλοιπες πόλεις η εκλογική δύναμη του ΚΚΕ δεν ξεπερνούσε το 10%, και σε άρκετες περιπτώσεις ήταν μικρότερη και από το 5%. Στην περιφέρεια πρωτευούσης, όπου βρισκόταν συγκεντρωμένο το σημαντικότερο, σε σύγκριση με τις άλλες πόλεις, τμήμα της εργατικής τάξης, οι προσπάθειες για δημιουργία μιάς πολιτικής και εκλογικής έπιρροής άποτελούσαν, στη διάρκεια του μεσοπολέμου, κεντρικό πολιτικό και οργανωτικό πρόβλημα για το ΚΚΕ.

Η περιορισμένη άπήχηση του ΚΚΕ στην περιφέρεια πρωτευούσης (κάτω του 4%) έπαληθεύεται σε όλες τις εκλογικές άναμετρήσεις της δεκαετίας του '20, κι αυτό άποδεικνύει ότι το ΚΚΕ δεν κατόρθωσε να συγκρατήσει παρά μόνο ένα μικρό τμήμα τών «ψηφών συμπαθείας» (περίπου 20% τών ψηφισάντων) που συγκέντρωσαν οι ύποψηφοι του ΣΕΚΕ (Κ) στις εκλογές της 1.11.1920. Τό σημείο άνοδού έντοπίζεται στις εκλογές του 1932, και άξίζει να έπισημανθεί ειδικά ό διπλασιασμός σχεδόν τών ψηφών του στις εκλογές του 1935 (βλ. Πίνακα ΙΙ), ένδειξη της άδιαμόρφωτης άκόμα αλλά σημαντικής έπιρροής του σ' ένα τμήμα τών βενιζελικών ψηφοφόρων της Περιφέρειας Πρωτευούσης.

Συνολικά πάντως η συγκέντρωση της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ στις πόλεις και κυρίως στα βιομηχανικά κέντρα δείχνει ότι η εργατική τάξη της έποχης όπου τό ΚΚΕ διέθετε έπίσης μιά ίσχυρή παρουσία στους συνδικαλιστές φορείς της, άποτελούσε τό κύριο στοιχείο της εκλογικής του δύναμης.<sup>34</sup>

Στις άγροτικές περιοχές (που όρίζονται έδω μ' ένα καθαρά στατιστικό κριτήριο: οίκισμοί με λιγό-

τερους από 10.000 κατ.), η άπήχηση του ΚΚΕ ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη (βλ. Πίνακα ΙΙΙ) και άναυακλόυσε, άνάλογα με την περίπτωση, τελείως διαφορετικές πραγματικότητες. Έτσι ύπήρχαν περιοχές όπου τό κύριο τμήμα αυτής της εκλογικής δύναμης βρισκόταν συγκεντρωμένο σε όρισμένες «πόλεις» με λιγότερους από 10.000 κατ., ενώ άλλου έπρόκειτο για μετακινούμενο εργατικό πληθυσμό, που εργαζόταν σε πόλεις με έντονη παρουσία του ΚΚΕ.<sup>35</sup>

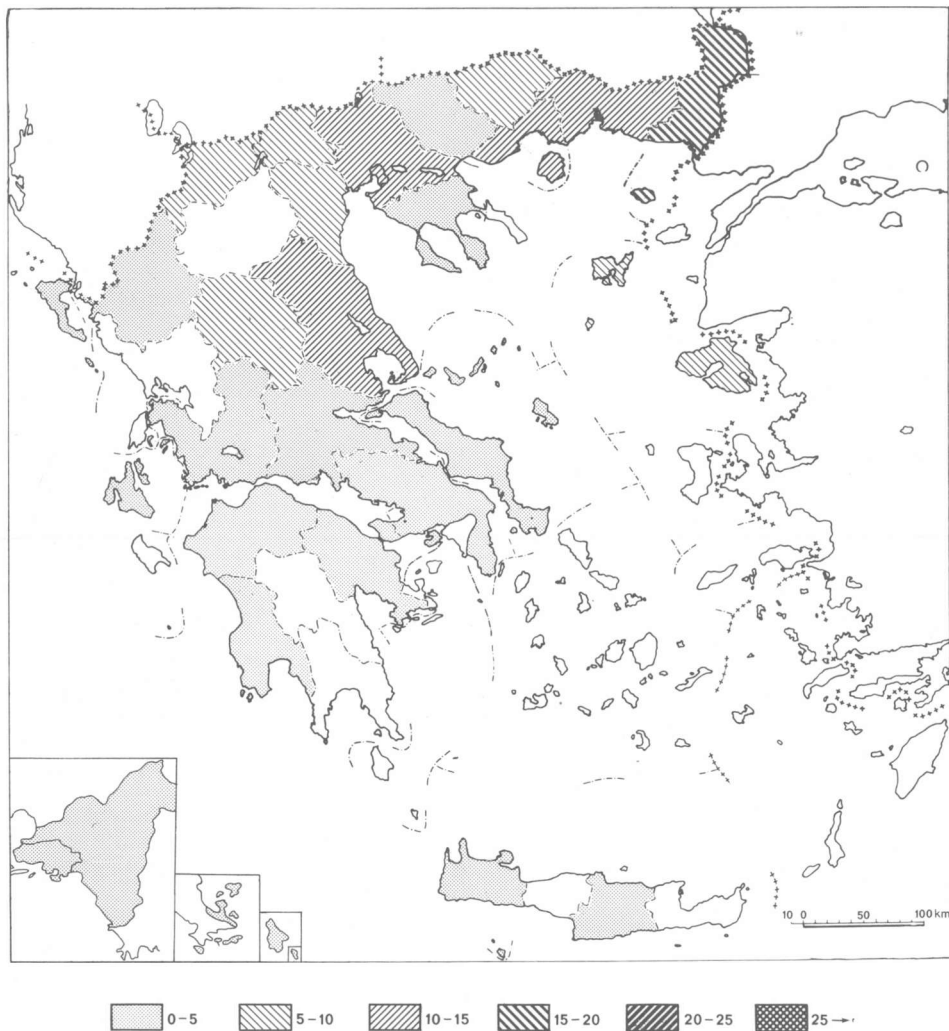
Υπήρχαν όμως έπίσης και όρισμένες περιοχές όπου τό ΚΚΕ είχε άποκτήσει μιά σχετική σημαντική έπιρροή μεταύ τών άγροτών, όπως π.χ. σε όρισμένα χωριά του θεσσαλικού κάμπου, του Πηλίου, της Λέσβου, της Δράμας, του Κιλίκης κτλ. Ένα από τά κύρια έμπόδια του συνάντησε τό ΚΚΕ στην προσπάθεια του να άποκτήσει και να σταθεροποιήσει μιά έπιρροή στον άγροτικό πληθυσμό (έπιδίωξη που, με βάση τά άποτελέσματα τών εκλογών του 1920 και 1923, φαίνόταν έφικτή) ήταν η παρουσία, από τά μέσα της δεκαετίας του '20, του Άγροτικού Κόμματος. Γι' αυτό, η κρίση του άγροτισμού, ιδιαίτερα από τό 1933 και μετά, μπορεί να θεωρηθεί ως ένας βασικός παράγοντας που διευκόλυσε, στη δεκαετία του '30, τη μικρή αλλά σταθερή έπέκταση της έπιρροής του ΚΚΕ στον άγροτικό πληθυσμό (βλ. Πίνακα ΙΙΙ).<sup>36</sup>

35. Τό πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Θάσος, όπου ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού εργαζόταν στα καπνομάγαζα της Καβάλας. Τό ΚΚΕ διέθετε στη Θάσο, από τίς άρχές της δεκαετίας του '20, μιά εκλογική έπιρροή που ξεπερνούσε τό 30%.

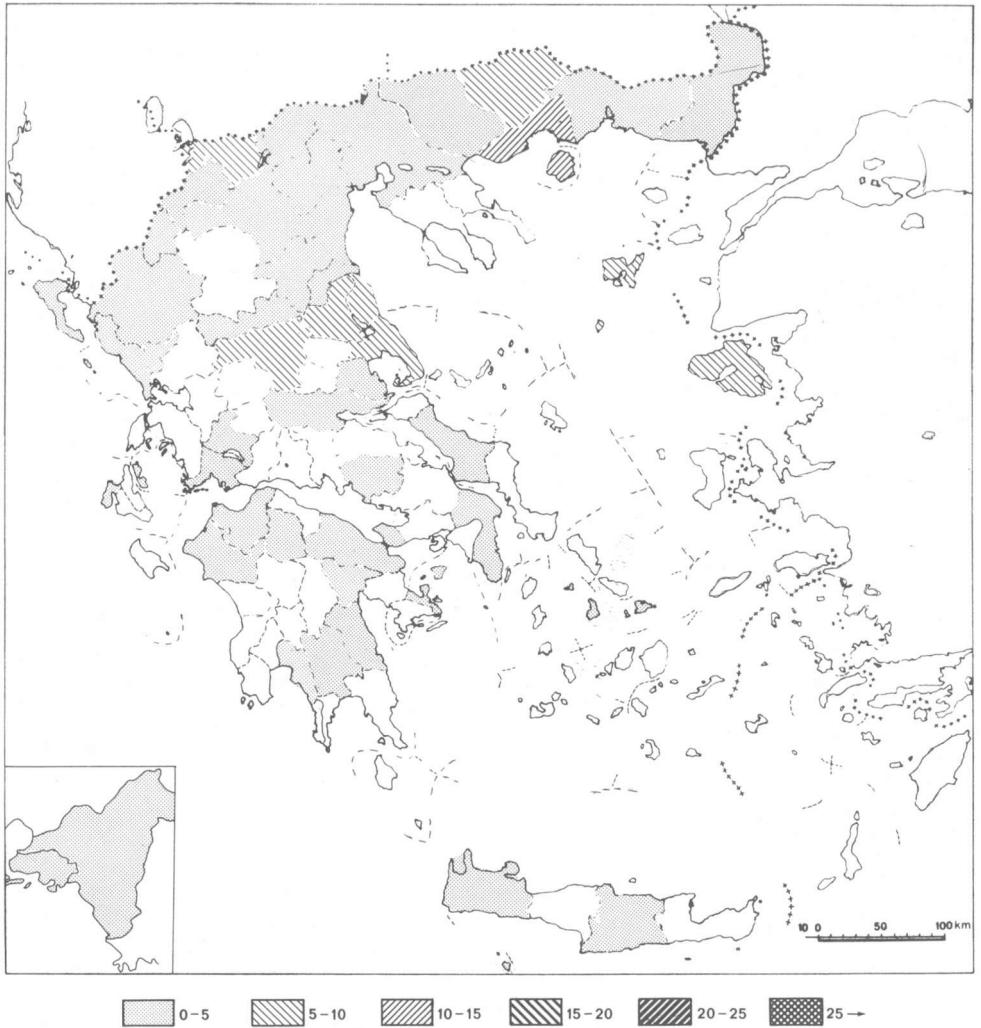
36. Η αύξηση της έπιρροής του ΚΚΕ στον άγροτικό πληθυσμό, κατά τό διάστημα 1932-1936, έντοπίζεται κυρίως σε όρισμένα προσηφικά χωριά της Μακεδονίας. Τό γεγονός αυτό φαίνεται να όδηγεί τών Άγγ. Έλεφάντη στη λανθασμένη άποψη ότι «στα άγροτικά προσηφικά κέντρα τό ΚΚΕ έχει τά πιο αύξημένα ποσοστά του» και ότι «οί άγρότες πρόσφυγες της Έλλάδας άποτελούν τό σημαντικότερο τμήμα τόσο της εκλογικής όσο και της οργανωτικής δύναμης του ΚΚΕ» (δ.π., σελ. 305,309).

34. Βλ. Γ.Θ. Μαυρογορδάτου, δ.π.

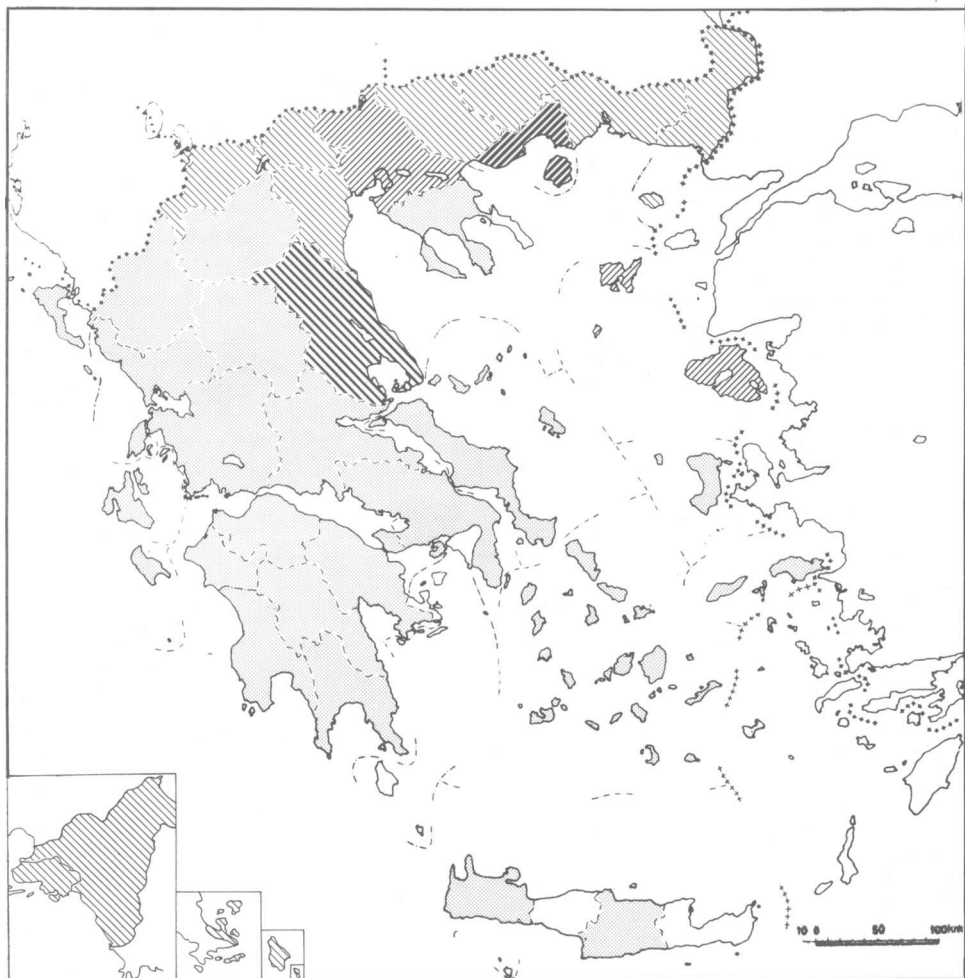
ΧΑΡΤΗΣ 1. Έκλογές της 7. 11. 1926: ΚΚΕ  
(% τών ἐγκύρων)



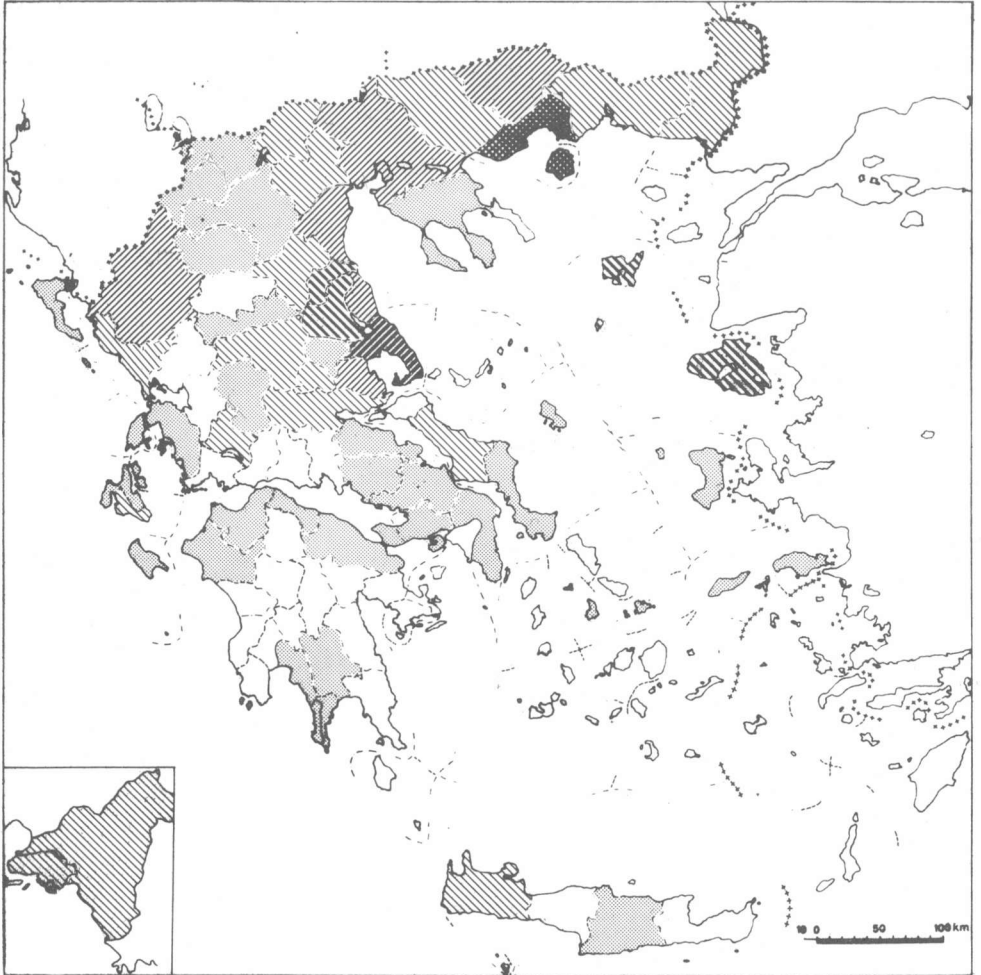
ΧΑΡΤΗΣ 2. Έκλογές της 19. 8. 1928: ΚΚΕ  
(% των εγκύρων)



ΧΑΡΤΗΣ 3. Έκλογές της 25.9.1932: ΚΚΕ  
(% των έγκύρων)



ΧΑΡΤΗΣ 4. Έκλογές της 5.3.1933: ΚΚΕ  
(% τών ἐγκύρων)



0-5    5-10    10-15    15-20    20-25    25 →

ΧΑΡΤΗΣ 5. Έκλογές της 26.1.1936: ΚΚΕ  
(% των εγκύρων)



ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Βουλευτικές εκλογές 1.11.1920: υποψήφιοι και εκλογικά αποτελέσματα του ΣΕΚΕ(Κ)

1. *Εκλογική περιφέρεια Ἀττικής καὶ Βοιωτίας*  
Σύνολο ψηφισάντων 82.715
  1. Π. Δημητράτος, δημοδιδάσκαλος, μέλος τῆς Κ.Ε.
  2. Δ. Λεβάντης, τ. γραμματέας Πανεργατικὸ Κέντρον Ἀθηνῶν, υπάλληλος ἐξοδοχείου
  3. Ε. Παπαναστασίου, δικηγόρος
  4. Γεώργ. Παπανικολάου, ἠλεκτροτεχνίτης, μέλος ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς ΓΣΕΕ
  5. Ἀριστοτ. Σιδέρης, δικηγόρος, τ. βουλευτῆς
  6. Μιχ. Σιδέρης, μηχανουργὸς ἐφαρμοστῆς, γραμματεὺς Ἐνώσεως ἐργατῶν Ἠλεκτρισμῶ, μέλος τῆς Κ.Ε.

Μιά ἐνδειξη γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τοῦ ΣΕΚΕ (Κ) προβάλλει ἀπὸ τὰ μερικὰ ἀποτελέσματα ποῦ δημοσιεύθηκαν στὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς (βλ. *Ριζοσπάστης*, *Πατρίδα* καὶ *Σκριπ*, 2 καὶ 3.11.1920). Ἐτσι σὲ 10 (ἀπὸ τὰ 49) ἐκλογικὰ τμήματα τοῦ δήμου Ἀθηναίων μετὰ σύνολο ψηφισάντων 8.331 (ἀπὸ τοὺς 40.610 ποῦ ψηφισαν συνολικὰ στὸ δῆμο Ἀθηναίων, βλ. *Ἐλεύθερο Βῆμα*, 17.12.1923) ὁ Π. Δημητράτος συγκέντρωσε 1.537 ψήφους (δηλαδὴ 18%), σὲ 6 (ἀπὸ τὰ 18) ἐκλογικὰ τμήματα τοῦ δήμου Πειραιῶς, μετὰ σύνολο ψηφισάντων 6.040 (ἀπὸ τοὺς 17.785 ποῦ ψηφισαν συνολικὰ στὸ δῆμο Πειραιῶς, βλ. *Ἐλεύθερο Βῆμα*, 17.12.1923), διάφοροι υποψήφιοι τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) (Π. Δημητράτος, Ἀριστ. Σιδέρης, Μιχ. Σιδέρης) συγκέντρωσαν 1.289 ψήφους (δηλαδὴ 21%), ἐνῶ σὲ ἄλλες περιοχὲς (ὄπως Μέγαρα, Λιδόσια, Κακοσάλεσι) τὰ ποσοστὰ τῶν υποψηφίων τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) κυμάνθηκαν γύρω στὸ 5%. Μετὰ βῆσιν τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ εἶναι ἐπομένως δυνατόν νὰ ἐκτιμηθεῖ ὅτι οἱ υποψήφιοι τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσαν στὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιᾶ περίπου 11.000 ψήφους καὶ στὸ σύνολο τῆς ἐκλογικῆς περιφέρειᾶς περίπου 12.000 ψήφους. Ὁ Κατσούλης (ὁ.π., τομ. Α', σελ. 211) ἀναφέρει, χωρὶς παραπομπὴ σὲ πηγή, ὅτι «τὸ ΣΕΚΕ δὲν πρέπει νὰ συγκέντρωσε πᾶνω ἀπὸ 15.000 ψήφους».

2. *Εκλογική περιφέρεια νομοῦ Θεσσαλονίκης* (περιλάμβανε τοὺς σημερινοὺς νομοὺς Θεσσαλονίκης, Ἡμαθίας, Κιλκίς καὶ Χαλκιδικῆς).  
Σύνολο ψηφισάντων 37.955
 

1. Ἀλβ. Ἀρδίτης, ἀρχισυντάκτης Ἀβάντι	Ψήφοι 14.588
2. Γεωργ. Ἀθ. Γεωργιάδης, τ. ἀντιεργαγελεὺς πρωτοδικῶν Ἀθηνῶν, δικηγόρος	14.966
3. Ν. Δημητράτος, γεν. γραμματέας ΣΕΚΕ(Κ)	15.000
4. Ἀβρ. Μπεναρόγια, τυπογράφος, ἐκτ. ἐπιτροπὸς ΓΣΕΕ	14.196
5. Γρ. Παπανικολάου, γεν. γραμματέας Ε.Κ. Θεσσαλονίκης	15.245
6. Ν. Σαργολόγος, ἐμποροῦπάλληλος, γραμ. τοῦ κόμματος στὴ Θεσσαλονικὴ Μέσος ὄρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	14.511 14.751(39%)

Οἱ ψήφοι τῶν υποψηφίων τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) παρατίθενται μετὰ βῆσιν τὸν *Ριζοσπάστη* τῆς 22.11.1920. Οἱ ψήφοι ποῦ παραθεθεῖ ὁ *Ριζοσπάστης* εἶναι κατὰ 1.800 περίπου περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ παραθεθεῖ ἡ *Μακεδονία* (8.11.1920), ἡ ὁποία δὲν συνυπολογίζει τὰ ἀποτελέσματα σὲ 10 ἐκλογικὰ τμήματα ὅπου ἀκυρώθηκαν οἱ ἐκλογές, καὶ γι' αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ συνολικὸ ἀριθμὸ ψηφισάντων 34.773.

Ὁ Κατσούλης (ὁ.π., τομ. Α', σελ. 211) ἀναφέρει, χωρὶς παραπομπὴ σὲ πηγή, ὅτι τὸ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε 12.000 ψήφους. Στὴν ἐκδόση τὸν ἄρθρων τὸν Μπεναρόγια σὲ βιβλίο (ὁ.π., σελ. 140), προφανῶς ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος, ἀναφέρεται ὅτι οἱ υποψήφιοι τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσαν 1.500 ψήφους, ἀντὶ γιὰ 15.000.

3. *Εκλογική περιφέρεια Λαρίσης* (περιλαμβάνει τοὺς σημερινοὺς νομοὺς Λαρίσης καὶ Μαγνησίας)  
Σύνολο ψηφισάντων 32.464

- |  |                |
|--|----------------|
| 1. Δημ. Ἀδαμίδης, καπνεργάτης, γεν. γραμματ. Καπνεργ. Ὁμοσπονδίας    | Ψήφοι<br>9.327 |
| 2. Β. Κανάβας, σιδηροδρομικός, πρ. πρόεδρος σιδηροδρομικῶν Θεσσαλίας | 9.677          |
| 3. Ι. Κορδάτος, δικηγόρος, μέλος τῆς Κ.Ε.                            | 9.346          |
| 4. Ι. Πετσόπουλος, ἐμπόρος χαρτιοῦ, Δ/ντῆς <i>Ριζοσπάστη</i>         | 11.339         |
| 5. Ἀριστ. Σιδέρης, υποψήφιος καὶ στὴν Ἀττικοβοιωτία                  | 10.856         |
| 6. Κ. Στέλλος, γιατρός   | 10.715         |
| Μέσος ὄρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)   | 10.210(31%)    |

Οἱ ψήφοι τῶν υποψηφίων τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) παρατίθενται μετὰ βῆσιν τὸν *Ριζοσπάστη* τῆς 22.11.1920. Ὁ Πετσόπουλος ἀναφέρει (*Τὰ πραγματικά αἰτία τῆς διαγραφῆς μου ἀπὸ τὴ ΚΚΕ*, Ἀθήνα 1946, σελ. 43) ὅτι ὁ ἴδιος συγκέντρωσε 11.399 ψήφους. Ὁ Κατσούλης (ὁ.π., τομ. Α', σελ. 211) ἀναφέρει, χωρὶς παραπομπὴ σὲ πηγή, ὅτι τὸ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε στὸ ν. Λαρίσης 6.000 ψήφους

4. *Εκλογική περιφέρεια Δράμας* (περιλαμβάνει τοὺς σημερινοὺς νομοὺς Δράμας καὶ Καβάλας)  
Σύνολο ψηφισάντων 18.536

1. Γεωρ. Γεωργιάδης, υποψήφιος καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ
2. Π. Δημητράτος,
3. Κ. Κωνσταντινίδης, λογιστῆς
4. Π. Μιχαηλίδης, προϊστάμενος τῆς Πανεργατικῆς Ἐνώσεως Καβάλας
5. Ἀεων. Χατζησταυρόν, γραμματέας τοῦ κόμματος στὴν Καβάλα
6. Ἀλῆ Μουστειναλιῆ, ἀντιπρόεδρος Καπνεργατῶν Καβάλας
7. Χαροφῆ Ἰμπραήμ ἢ Μουσταφᾶ Ἰμπραήμ τὸν Μουσταφᾶ, σὺμβολοῦς σωματείου καπνεργατῶν Καβάλας.

Ὁ *Ριζοσπάστης* (16.11.1920) ἀναφέρει ὅτι οἱ Κωνσταντινίδης, Μιχαηλίδης καὶ Γεωργιάδης ἦρθαν, κατὰ σειρά, πρῶτος, δεῦτερος καὶ τρίτος ἐπιλαχῶν μετὰ διαφορὰ ἀπὸ 39 ὡς 80 ψήφους ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἐπιτυχόντα. Ἐπομένως, σύμφωνα μετὰ τὸν πίνακα ποῦ παραθεθεῖ ὁ Γ. Χαριτάκης (*Περί ἀναλογικῆς ἐκλογῆς*, Ἀθήνα 1925, τευχ. Ιον, σελ. 101), ὁ Κ. Κωνσταντινίδης πρέπει νὰ συγκέντρωσε 9.301 ψήφους. Ὁ Κορδάτος (τομ. Ε', σελ. 544) ἀναφέρει ὅτι οἱ υποψήφιοι τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσαν περίπου 8.500 ψήφους μετὰ διαφορὰ 150 ψήφων ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἐπιτυχόντα, πληροφορία ποῦ ἐπαναλαμβάνουν οἱ Καρανικόλας (ὁ.π., σελ. 384) καὶ Κατσούλης (ὁ.π., τομ. Α', σελ. 211).

5. *Εκλογική περιφέρεια Ἀχαΐας καὶ Ἡλίδος*
  1. Ε. Παπαναστασίου, υποψήφιος καὶ στὴν Ἀττικοβοιωτία
  2. Γεώργ. Παπανικολάου
6. *Εκλογική περιφέρεια Σερρών*
  1. Ι. Κορδάτος, υποψήφιος καὶ στὸ ν. Λαρίσης
  2. Δ. Γιώτης, γραμματέας πανεργατικῆς Ἐνώσεως Καβάλας
7. *Εκλογική περιφέρεια Εὐβοίας*
  1. Πετσόπουλος, υποψήφιος καὶ στὸ ν. Λαρίσης

Τὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ σύνολο τῶν ψηφισάντων, στὶς διάφορες ἐκλογικῆς περιφέρειες, παρατίθενται μετὰ βῆσιν τῆ μελέτῃ τοῦ Ἀλεξ. Παπαναστασίου: *Δημοκρατία καὶ ἐκλογικὸ σῆμα*, ὁ.π., (πίνακες Α καὶ Δ). Τὰ ὄνόματα καὶ οἱ ιδιότητες τῶν υποψηφίων τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) παρατίθενται μετὰ βῆσιν τὰ δημοσιεύματα τοῦ *Ριζοσπάστη* στὶς 19.9.1920, στὶς 7.10.1920 καὶ στὶς 31.10.1920.



ή εξέλιξη της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ μεταξύ των δύο πολέμων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

Βουλευτικές εκλογές 16.12.1923: υποψήφιοι και εκλογικά αποτελέσματα του ΣΕΚΕ(Κ)

<b>A) Περιφέρειες όπου ως μέσο ψηφοφορίας χρησιμοποιήθηκε τό σφαιρίδιο</b>					
1. Έκλογική περιφέρεια έπ. Άττικής Κ. Γιομπρές, δικηγόρος				Νικ. Σαργολόγος, υποψήφιος και στή Θεσσαλονίκη Πηγή: Ρίζοσπάστης, 19.12.1923.	Ψήφοι 1.774(36%)
2. Έκλογική περιφέρεια έπ. Χαλκίδος Ι. Χάνος, βαφεύς				12. Έκλογική περιφέρεια πρωτοδ. Ήρακλείου Ι. Ταβερναράκης, υποψήφιος και σέ Άθήνα-Πειραιά	
3. Έκλογική περιφέρεια έπ. Καρυστίας Σύνολο ψηφισάντων: 6.600 περίπου				13. Έκλογική περιφέρεια έπ. Βόλου Σύνολο ψηφισάντων 12.163	
		Ψήφοι			Ψήφοι
1. Σεραφ. Μάξιμος, υποψήφιος και στήν Καβάλα	1.158			1. Θωμ. Άποστολίδης, γ. γρ. του ΚΚΕ, κεν- τρικός έπίτροπος τής Όμοσπονδίας Τύπου	5.527
2. Εύαγγ. Ευαγγέλου, υποψήφιος και στή Θε- σσαλονίκη	1.151			2. Δημ. Παπαρρήγας, πρ. γ. γρ. τής Ένώ- σεως Παλαιών Πολεμιστών Μαγνησίας	5.202
3. Εύαγγ. Πικραμένος, Ευλουργός Μέσος όρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	1.078 1.129(17%)			3. Βάιος Παπανικολάου, γ. γρ. πανεργατικής ένωσης Βόλου και του παγκαπνεργατικού Συλλόγου	4.901
Πηγή: Ρίζοσπάστης 19.12.1923.				4. Στέλιος, ιατρός	4.520
4. Έκλογική περιφέρεια έπ. Φθιώτιδος 1. Έπ. Άκριβόπουλος, υποψήφιος και στή έπ. Λαρίσης 2. Ι. Δρίβας, ηλεκτροτεχνίτης-σιδηροδρομικός				5. Β. Κανάβας, σιδηροδρομικός	4.517
				6. Ι. Κορδάτος δικηγόρος, διευθυντής του Ρίζοσπάστη	4.359
5. Έκλογική περιφέρεια έπ. Ήλείας Σύνολο ψηφισάντων 13.524				Μέσος όρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	4.703(39%)
		Ψήφοι		Πηγή: Ρίζοσπάστης, 22.12.1923.	
1. Εύδ. Παπαναστασίου, δικηγόρος	3.453			14. Έκλογική περιφέρεια έπ. Άλμυρού Σύνολο ψηφισάντων 2.652	
2. Χαρ. Γιαβριήλ, σιδηροδρομικός, σταθμάρχης, γραμ. Όμίλου Πύργου Μέσος όρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	2.754 3.103(23%)			1. Δημ. Παπαρρήγας, υποψήφιος και στή έπ. Βόλου	853
Πηγή: Νεολόγος (Πάτρα) 28.12.1923.				2. Β. Παπανικολάου, υποψήφιος και στή έπ. Βόλου	871
6. Έκλογική περιφέρεια έπ. Πατρών Σύνολο ψηφισάντων 11.974				Μέσος όρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	862(32%)
		Ψήφοι		Πηγή: Ρίζοσπάστης, 22.12.1923	
Ίω. Παπασταματίου, Γ. Γρ. Σωματείου κα- πνεργατών Πατρών	2.268(19%)			15. Έκλογική περιφέρεια έπ. Λάρισας Σύνολο ψηφισάντων 6.364	
Πηγή: Νεολόγος (Πάτρα) 23.12.1923. Ό Ρίζοσπάστης, 20.12.1923, δίνει έλαφρώς διαφορετικούς αριθμούς, 12.016 και 2.273 αντίστοιχα.					Ψήφοι
7. Έκλογική περιφέρεια έπ. Τριχωνίδος Λεων. Χατζησταύρου, υποψήφιος και στήν Θεσσαλονίκη				1. Έπ. Άκριβόπουλος, σιδηροδρομικός	2.218
8. Έκλογική περιφέρεια έπ. Σάμης Δημοσθ. Άρτελαρής				2. Ν. Βαλλιανάτος, γεν. γραμ. του Έργατικού Κέντρου Λαρίσης,	2.072
9. Έκλογική περιφέρεια έπ. Κέρκυρας Σύνολο ψηφισάντων 9.463				3. Β. Κανάβας, υποψήφιος και στή έπ. Βόλου	2.157
		Ψήφοι		4. Ι. Δρίβας, υποψήφιος και στή έπ. Φθιώτιδος	1.604
Ν. Βαρότσας, καθηγητής	3.718(39%)			Μέσος όρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	2.013(32%)
Πηγή: Ρίζοσπάστης, 21.12.1923. Τό Έλεύθερο Βήμα, 18.12.1923, δίνει ως σύνολο ψηφισάντων 9.693.				Πηγή: Ρίζοσπάστης, 22.12.1923.	
10. Έκλογική περιφέρεια Ίωαννίνων Σύνολο ψηφισάντων 16.323				16. Έκλογική περιφέρεια έπ. Άγιάς Σύνολο ψηφισάντων 2.657	
		Ψήφοι		1. Κορδάτος, υποψήφιος και στή έπ. Βόλου	762(29%)
Άν. Βενέτης, εργολήπτης δημοσίων έργων	περίπου 6.500			Πηγή: Ρίζοσπάστης 22.12.1923.	
Πηγή: Ός πρός τούς ψηφισαντες Έλεύθερον Βήμα, 30.1.1924, και ως πρός τούς ψήφους του Α. Βενέτη, Ρίζοσπάστης, 27.12.1923.				17. Έκλογική περιφέρεια Τιρανάβου Σύνολο ψηφισάντων 3.752	
11. Έκλογική περιφέρεια έπ. Σύρου Σύνολο ψηφισάντων 4.901				1. Δ. Άδαμίδης, καπνεργάτης	1.302
				2. Δ. Χατζούλης, αγρότης	1.171
				Μέσος όρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	1.236(33%)
				Πηγή: Ρίζοσπάστης, 22.12.1923.	
				18. Έκλογική περιφέρεια έπ. Τρικάλων Σύνολο ψηφισάντων 8.734	
				1. Εύαγ. Ευαγγέλου, υποψήφιος και στήν Θεσσαλονίκη	2.337
				2. Ν. Ματούσης, διάκτωρ Νομικής	2.233
				Μέσος όρος υποψηφίων ΣΕΚΕ(Κ)	2.285(26%)
				Πηγή: Όθαρρος (Τρίκαλα), 19.12.1923.	

19. Ἐκλογικὴ περιφέρεια ἐπ. Καρδίτσας

1. Γ. Σιάντος, γ. γρ. Πανεργατικῆς Ἐνώσεως Καρδίτσας
2. Θεοδ. Ἀθάνατος, γ. γραμ. Ἐνώσεως πολεμιστῶν Καρδίτσας, γραμμ. τιμήματος Καρδίτσας
3. Δημ. Μπαζῆς, γεωργός
4. Χ. Σίκκος, ἀγρότης

Μέ βάση τὰ μερικά ἀποτελέσματα πού δημοσίευσε τὸ *Θάρρος* (Τρίκαλα), 17.12.1923, ὁ Γ. Σιάντος συγκέντρωσε περίπου 2.500 ψήφους.

20. Ἐκλογικὴ περιφέρεια ἐπ. Ἐλασσόνας

- N. Ματούσης, υποψήφιος καί στὴν ἐπ. Τρίκαλων

**B) Περιφέρειες ὅπου ἄλλο μέσο ψηφοφορίας χρησιμοποιήθηκε τὸ ψηφοδέλτιο**

21. Ἐκλογικὴ περιφέρεια Ἀθηνῶν-Πειραιῶς

Σύνολο ψηφισάντων 69.603 (βλ. *Ἐλευθερον Βῆμα*, 16-21.12.1923)

1. Θ. Μάγγος, γραμματέας ὁμοσπονδίας ἠλεκτρισμοῦ, ἠλεκτροκινήσεως, φωταερίου. Πρόεδρος σιδηροδρομικῶν ὑπαλλήλων ΣΑΠ
2. Π. Τσελέπη, προϊστάμενος τροχιοδρομικῶς, μέλος ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς ὁμοσπονδίας ἠλεκτρισμοῦ τλ.
3. Π. Ἀγγελῆς, ἐκτελεστικὸς ἐπίτροπος ΓΣΕΕ, μέλος Γενικοῦ Συμβουλίου Ναυτικῆς Ὁμοσπονδίας
4. I. Ταβερναράκης, γ. γραμ. Ἐνώσεως Παλαιῶν Πολεμιστῶν Ἀθῆνας

Μέ βάση ὁρισμένα μερικά ἀποτελέσματα ἀπὸ 10 ἐκλογικὰ τμήματα τῆς Ἀθῆνας (ἐκ γηγενῶν) τὸ ΣΕΚΕ (Κ) συγκέντρωσε περίπου τὸ 4% τῶν ψήφων (βλ. *Ἐλευθερον Βῆμα*, 16-21.12.1923). Ἐπίσης ὁ Μπεναρῶγια (δ.π., σελ. 167) ἀναφέρει ὅτι τὸ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε στὴν Ἀθήνα καί τὸν Πειραιᾶ τὸ 1/4 τῶν ψήφων τοῦ 1920. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεία ὁδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ ΣΕΚΕ(Κ) πρέπει νὰ συγκέντρωσε συνολικὰ στὴν περιφέρεια Ἀθηνῶν-Πειραιῶς 2-3.000 ψήφους.

22. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτοδ. Θεσσαλονίκης

Σύνολο ψηφισάντων 49.817

- |  |                |
|--|----------------|
| 1. Εὐαγγ. Εὐαγγέλου, γ. γρ. ΓΣΕΕ   | Ψῆφοι<br>4.320 |
| 2. Λεων. Χατζησταύρου (ἢ Χαϊλατζῆς), μέλος τῆς Κ.Ε. τοῦ κόμματος καί μέλος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τῆς καπνεργατικῆς Ὁμοσπονδίας. | 4.302          |
| 3. Γρηγ. Παπανικολάου, γ. γρ. Ε.Κ. Θεσσαλονίκης  | 4.585          |
| 4. Κων. Ἀσπρόπουλος, σύμβουλος Ἐνώσεως ἐργατῶν τυπογράφων  | 4.256          |
| 5. Ἰωάν. Ταχογιάννης, μέλος διοικησεως Ἐνώσεως Παλαιῶν Πολεμιστῶν Θεσσαλονίκης   | 4.332          |
| 6. Ἄριστ. Παπαδόπουλος, υποψήφιος καί στὴ Βέρεια   | 4.233          |
| 7. Νικ. Σαργολόγος, ἐμποροῦπάλληλος  | 4.153          |
| 8. Θεοδ. Παρασκευᾶς, ἀγρότης   | 4.197          |
| 9. Βασ. Εἰρηόπουλος, ἱατρός  | 4.242          |
| 10. Δημ. Ἀδαμίδης, υποψήφιος καί στὴν ἐπ. Τρνάβου  | 4.226          |
| 11. Ἄλεξ. Παγκόπουλος, ἐπιθεωρητῆς τροχιοδρομῶν  | 4.180          |
| 12. Παντ. Σακελλαρίου, γρ. Ὁμοσπ. Παλαιῶν Πολεμιστῶν Θεσσαλονίκης  | 4.234          |
| 13. Θεοδ. Ρηγιῶς, δημοσιογράφος Μέσος ὁρος ὑποψηφίον ΣΕΚΕ(Κ)   | 4.270(8,6%)    |

Πηγή: *Τὸ Φῶς* (Θεσσαλονίκη), 21.12.1923.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συμπίπτουν ὀχι γενικῶς γραμμῆς μέ τῆ μαρτυρία τοῦ Μπεναρῶγια (δ.π., σελ. 167) ὅτι στὴ Θεσσαλονικὴ τὸ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε τὸ 1/4 τῶν ψήφων πού εἶχε συγκεντρώσει τὸ 1920.

23. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτοδ. Χαλκιδικῆς

1. Ἰωάν. Αἰκατερινάρης, λογιστῆς
2. Ἄναστ. Πιλαρίδης, πρόεδρος συνδέσμου μεταλλωρύχων Ἰσθροῦ.
3. Γρ. Παπανικολάου, υποψήφιος καί στὴ Θεσσαλονικὴ

24. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτοδ. Βεροίας

Σύνολο ψηφισάντων: 5.189

- |   |                     |
|---|---------------------|
| Ἄριστ. Παπαδόπουλος, μέλος τῆς διοικησεως τῆς Ἐνώσεως Παλαιῶν Πολεμιστῶν Θεσσαλονίκης | Ψῆφοι<br>1.007(19%) |
|---|---------------------|

Πηγή: *Μακεδονία* (Θεσσαλονικὴ), 18.12.1923.

25. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτοδ. Ἐδέσσης

Σύνολο ψηφισάντων 7.710

- |   |                     |
|---|---------------------|
| 1. I. Πετσιβάς  | Ψῆφοι<br>2.014      |
| 2. I. Ταχογιάννης, υποψήφιος καί στὴ Θεσσαλονικὴ Μέσος ὁρος ὑποψηφίον ΣΕΚΕ(Κ) | 2.010<br>2.012(26%) |

Πηγή: *Μακεδονία* (Θεσσαλονικὴ), 19.12.1923.

26. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτοδ. Σερρών

1. I. Κορδάτος, υποψήφιος καί στὴν ἐπ. Βόλου
2. Β. Σβίγγος

27. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτοδ. Δράμας

1. Ἐλευθ. Σταυρίδης, μέλος τῆς Κ.Ε. τοῦ κόμματος
2. Κ. Μερκουρίου Κωνσταντινίδης, λογιστῆς, γραμ. τιμήματος ΣΕΚΕ(Κ) Δράμας
3. Εὐάγγ. Τσαούσης, καπνεργάτης
4. Εὐάγγ. Εὐαγγέλου, υποψήφιος καί στὴ Θεσσαλονικὴ
5. Εὐριπ. Κούκος, καπνεργάτης
6. Α. Δημητριάδης, ἀγρότης

28. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτ. Καβάλας

1. Σερ. Μάξιμος, μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος
2. Π. Μιχαηλίδης, γεν. γραμματέας τῆς καπνεργατικῆς Ὁμοσπονδίας
3. Λεων. Χατζησταύρου, μέλος τῆς Ἐξελεγκτ. ἐπιτροπῆς τοῦ κόμματος καί μέλος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τῆς καπνεργατικῆς Ὁμοσπονδίας
4. Ἐλ. Σταυρίδης, υποψήφιος καί στὴ Δράμα
5. I. Λαγός
6. Βασ. Ἀσίκης, γρ. τμημ. Καβάλας, καπνεργάτης, σύμβουλος καπνεργατικῆς Ἐνώσεως Καβάλας
7. Κ. Μαλαμίδης, καπνεργάτης
8. Θ. Παρασκευᾶς, υποψήφιος καί στὴ Θεσσαλονικὴ Σύμφωνα μέ ἀνταπόκριση ἀπὸ τὴν Καβάλα πού δημοσιεύτηκε στὸ *Ριζοσπάστη*, 7.1.1924, στὴ ὄψο τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) ἰσοψηφισε μέ τοὺς βενιζελικούς, ἐνῶ στὴν πόλη τῆς Καβάλας καί στὸ Παγγαῖο πλειοψηφισε σὲνὰ τὸ μῆταστα τῶν γηγενῶν.

29. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτ. Ροδόσης (χριστιανοὶ ἐκλογεῖς)

1. Ἐλ. Σταυρίδης, υποψήφιος καί στὴ Δράμα
2. Βασ. Εὐαγγελίδης, καπνεργάτης, γ. γραμ. Συνδικάτου καπνεργατῶν Ζάνθης
3. Γρ. Παπανικολάου, υποψήφιος καί στὴ Θεσσαλονικὴ Σύμφωνα μέ ἀνταπόκριση ἀπὸ τὴν Ζάνθη πού δημοσιεύτηκε στὸ *Ριζοσπάστη* 26.12.1923, ἐπὶ συνόλου ψηφισάντων περίπου 10.000, ὁ συνδυασμὸς τοῦ ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε περίπου 1.500 ψήφους ἀπὸ τοὺς ὁποίους 1.000 στὴν περιφέρεια Κομοτινῆς καί 500 στὴν περιφέρεια Ζάνθης.

30. Ἐκλογικὴ περιφέρεια πρωτοδ. Ἐβρου

1. Ν. Βατικιώτης, ἀγρότης
2. Παν. Μαυρομμάτης, τ. δήμαρχος Διδυμοτείχου
3. Β. Σαμαράς, ἀγρότης

**Σημείωση**

Δέν παρατίθενται αποτελέσματα όπου δέν στάθηκε δυνατόν νά ένοπισθούν. Ό κατάλογος τών ύποψηφίων συντάχθηκε μέ βάση τή δημοσίευματά του *Ριζοσπάστη* από 13.11.1923 έως 16.12.1923 καθώς και τά έπί μέρους αποτελέσματα πού δημοσιεύθηκαν στίς εφημερίδες οι όποιες αναφέρονται σέ κάθε περίπτωση. Έπειδή στά διαδοχικά δημοσιεύματα του *Ριζοσπάστη* ύπάρχουν όρισμένες διαφορές (καθώς και τυπογραφικά λάθη), εί-

ναι πιθανόν, σέ όρισμένες από τίς περιφέρειες όπου δέν παρατίθενται αποτελέσματα, νά ύπάρχην αλλαγές τίς τελευταίες στιγμής, πού δέν στάθηκε δυνατόν νά έπισμανθούν. Οι ιδιότητες τών ύποψηφίων παρατίθενται όπως αναφέρονται στόν άρχικό κατάλογο ύποψηφίων (*Ριζοσπάστης*, 15.10.1923) και στίς παρομοιασίες τών ύποψηφίων από τόν *Ριζοσπάστη* από 13.11.1923 έως 16.12.1923 (γιά τόν Π. Μαυρομμάτη, βλ. και *Ριζοσπάστη*, 20.1.1924).

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ**

Σχετικά μέ τόν ύπολογισμό τής έκλογικής δύναμης του ΚΚΕ στίς εκλογές τής 19.8.1928 και τής 5.3.1933

Μιά βασική δυσκολία γιά τήν έκτίμηση τής έκλογικής δύναμης τών κομμάτων στίς εκλογές τής 19.8.1928 και τής 5.3.1933, πρόέρχεται από τό γεγονός ότι ό εκλογέας είχε τό δικαίωμα στίς πολυεδρικές περιφέρειες νά ψηφίσει ύποψηφίους από διάφορα κόμματα, αναγράφοντας τά όνόματά τους σέ λευκό χαρτί χωρίς έμπλημα κόμματος. Γι' αυτό, οι αντίστοιχες στατιστικές τών βουλευτικών εκλογών δέν παραθέτουν τόν αριθμό ψηφοδελτίων κάθε κόμματος, άλλα μόνο τόν αριθμό τών ψήφων πού συγκέντρωσε ό κάθε ύποψηφίος. Στήν περίπτωση αύτή ό λογικότερος τρόπος ύπολογισμού τής έκλογικής δύναμης ενός κόμματος (ή ενός συνδυασμού ανεξαρτήτων) σέ μία περιφέρεια είναι νά θεωρηθεί ό μέσος όρος τών ψήφων πού συγκέντρωσαν οι ύποψηφίοι του. Άν, όπως συμβαίνει στίς περισσότερες περιπτώσεις, τό άθροισμα τών μέσων όρων δέν ξεπερνάει τό 100%, τότε μπορεί νά θεωρηθεί ότι αύτοί οι μέσοι όροι άποτελούν τήν έγκυρότερη προσέγγιση τής έκλογικής δύναμης κάθε κόμματος. Ταυτόχρονα, οι ψήφοι πού συγκέντρωσαν ό πρώτος και ό τελευταίος ύποψηφίος κάθε κόμματος καθορίζουν τά όρια διακύμανσης τής έκλογικής τού δύναμης. Προβλήματα προκύπτουν άν τό άθροισμα τών μέσων όρων υπερβαίνει τό 100% (γεγονός πού μπορεί νά συμβεί όταν υπάρχουν έλλειπείς συνδυασμοί) ή άν ύπάρχουν ίσχυροι μεμονωμένοι ύποψηφίοι, γιαντί δέν είναι γνωστό άν (ή σέ ποιά άναλογία) οι ψήφοι πού συγκέντρωσαν οι ύποψηφίοι αύτοί προήλθαν από εκλογείς πού τούς ψηφίσαν άποκλειστικά ή από προσθήκες τού όνόματός τους σέ ψηφοδέλτια πού περιείχαν και άλλους ύποψηφίους. Στίς περιπτώσεις αυτές οι μέσοι όροι έξοκολουθούν νά παραμείνουν ή έγκυρότερη προσέγγιση τής έκλογικής δύναμης ενός κόμματος, πρέπει όμως νά σημειώνονται ιδιαίτερα οι περιφέρειες όπου τό άθροισμα τών ψήφων τών διαφόρων κομμάτων και ανεξαρτήτων ύποψηφίων είναι μεγαλύτερο από τό 100%, γιαντί στίς περιπτώσεις αυτές οι ύπολογισμοί έχουν άπλος προσεγγιστική και ένδεικτική άξία.<sup>1</sup>

Μέ βάση τή μέθοδο αύτή έπανυπολογίστηκαν «οί ψήφοι» του ΚΚΕ στίς εκλογές τής 19.8.1928 και τής 5.3.1933 (βλ. πίνακας). Στούς ύπολογισμούς πού έγιναν γιά νά διαπιστωθεί σέ ποιές περιφέρειες ύπάρχει πιθανή επικάλυψη τής έκλογικής δύναμης τού ΚΚΕ, όπως έπανυπολογίστηκε μέ βάση τούς μέσους όρους, μέ ψήφους άλλων κομμάτων ή μεμονωμένων ύποψηφίων, ως έκλογική δύναμη κάθε κόμματος θεωρήθηκε ό μέσος όρος τών ψήφων τών ύποψηφίων τού (άσχετα άν παρουσιάσει πλήρη ή έλλιπτή συνδυασμό), ενώ οι ψήφοι τών μεμονωμένων ύποψηφίων θεωρήθηκε ότι προέρχονταν από «προσθήκες» τού όνόματός τους σέ άλλα ψηφοδέλτια και γι' αυτό διαιρήθηκαν μέ τόν αριθμό τών έδρών τής συγκεκριμένης έκλογικής περιφέρειας, άφίπνουσ όμοιος ένα περιθώριο άσφαλείας γιά τίς προσωπικές ψήφους τών ίσχυρών μεμονωμένων ύποψηφίων.

Ό Γενική Στατιστική Ύπηρεσία τής Ελλάδος, ύπεύθυνη τότε γιά τήν έκδοση τών αποτελεσμάτων, έπιδιώκοντας νά ξεπεράσει τεχνητά τά προβλήματα πού παρουσιάζονταν, υιοθέτησε μία διαφορετική μέθοδο ύπολογισμού πού τήν οδήγησε, σέ όρισμένες περιπτώσεις, σέ σημαντικά σφάλματα, ιδιαίτερα όσον άφορά τό ΚΚΕ πού παρουσίασε έλλειπείς συνδυασμούς σέ μεγάλο αριθμό περιφερειών. Συγκεκριμένα, σέ κάθε έκλογική περιφέρεια: α) διαίρασε τούς ψήφους κάθε ύποψηφίου μέ τόν αριθμό τών έδρών, β) αύξησε άναλογικά τά πηλικά τών προηγούμενων διαίρεσεων, έτσι ώστε τό άθροισμά τους νά έξισωθεί μέ τόν αριθμό τών έγκύρων ψηφοδελτίων στή συγκεκριμένη περιφέρεια, και τούς νέους αριθμούς πού προκύψαν από αύτούς τούς ύπολογισμούς θεωρήσε ως «ψηφούς» τού κάθε ύποψηφίου, και γ) γιά κάθε κόμμα άθροισε τούς «ψηφούς» τών ύποψηφίων του πού ύπολογίστηκαν μέ τήν προηγούμενη διαδικασία και τό άθροισμα αύτό παρέβασε ως έκλογική δύναμη τού κόμματος στή συγκεκριμένη έκλογική περιφέρεια. Έτσι, π.χ., στίς εκλογές τής 19.8.1928, στήν περιφέρεια τού τ. δήμου Άθηνάϊων (μέ 22 έδρες) οι δύο ύποψηφίοι τού Ένιαίου Μετώπου συγκέντρωσαν 1.689 και 1.682 ψήφους, μέ μέσο όρο έπομένως 1.686 (2,24%), πού μπορεί νά θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύει τήν πραγματική έκλογική δύναμη τού ΚΚΕ, δεδομένου ότι τό άθροισμα τών αντίστοιχων μέσων όρων όλων τών κομμάτων ίσοϋται μέ 99,3%, δηλαδή είναι μικρότερο από τό 100%, ενώ οι ανεξάρτητοι ύποψηφίοι συγκέντρωσαν πολύ μικρό αριθμό ψήφων. Όμως, ή Στατιστική Ύπηρεσία, εφαρμόζοντας τή μέθοδο πού περιγράφηκε πιο πάνω, διαίρασε τούς ψήφους τών ύποψηφίων τού Ένιαίου Μετώπου μέ τόν αριθμό τών έδρών, δηλαδή μέ τό 22, και τό άθροισμα τών πηλίκων, 77 και 76 αντίστοιχα (μέ μία μικρή προσαύξηση γιά νά έξίσωσε τό άθροισμα τών «ψηφών» όλων τών ύποψηφίων μέ τό σύνολο τών έγκύρων ψηφοδελτίων), έδωσε ως αριθμό ψήφων τού Ένιαίου Μετώπου, τό όποιο έμφανίζεται νά έχει συγκεντρώσει στόν τ. δήμο Άθηνάϊων, 156 ψήφους, δηλαδή ούτε τό 1/10 τής πραγματικής τού έκλογικής δύναμης.

Ό αυθαίρετος αύτός τρόπος ύπολογισμού τών «ψηφών» κάθε κόμματος δέν είναι τό μοναδικό μενοεκνημα τών «Στατιστικών» τών βουλευτικών εκλογών τής 19.8.1928 και τής 5.3.1933. Μιά άλλη αυθαίρεσία—πού δέν σχετίζεται μέ τόν ύπολογισμό τής έκλογικής δύναμης τού ΚΚΕ—είναι ότι α) συνυπολογίζει στή δύναμη τών κομμάτων και ψήφους ανεξαρτήτων ύποψηφίων και β) σέ περιφέρειες πού ύπάρχουν συνδυασμοί συνεργασίας διαφόρων κομμάτων ύπολογίζει χωριστά τή δύναμη κάθε κόμματος μέ βάση τούς ψήφους τών ύποψηφίων. Π.χ., στίς εκλογές τής 19.8.1928, στήν περιφέρεια Μεγαρίδων, ό συνδυασμός συνεργασίας τού Κ.Φ. και τής Δ.Ε. (ένας ύποψηφίος από κάθε κόμμα) συγκέντρωσε, κατά μέσο όρο, 2.052 ψήφους, ενώ δύο ανεξάρτητοι βενεζελικοί ύποψηφίοι συγκέντρωσαν άθροιστικά 756 ψήφους. Μέ τή μέθοδο ύπολογισμού πού έφαρμόισε ή Στατιστική Ύπηρεσία τά αποτελέσματα αυτά μετατρέπονται, στόν πίνακα όπου παρατίθεται ή δύναμη τών κομμάτων άνά έκλογική περιφέρεια (σελ. κε.), στά εξής: Κ.Φ. ψήφοι 1.502, Δ.Ε. ψήφοι 1.004, ανεξάρτητοι 0.

1. Σχετικά μέ τή μέθοδο αύτή γιά τόν ύπολογισμό τής έκλογικής δύναμης ενός κόμματος, βλβλ. και Ά. Παπαναστασίου, *Δημοκρατία και έκλογικό σύστημα*, ό.π., σελ. 50-52, όπου εκτίθεται μέ παραλήπια μέθοδος γιά τόν ύπολογισμό τής έκλογικής δύναμης τών κομμάτων στίς εκλογές τής 1.11.1920.

ΠΙΝΑΚΑΣ. Έκλογική δύναμη του ΚΚΕ στις εκλογές της 19.8.1928 και της 5.3.1933

Έκλογικές περιφέρειες	Βουλευτικές εκλογές 19.8.1928				Βουλευτικές εκλογές 5.3.1933			
	Μέγιστο ψηφίων ύποψηφίων ΚΚΕ	% Ψήφοι	Μέσος όρος ψηφίων ύποψηφίων ΚΚΕ	% Ψήφοι	Μέγιστο ψηφίων ύποψηφίων ΚΚΕ	% Ψήφοι	Μέσος όρος ψηφίων ύποψηφίων ΚΚΕ	% Ψήφοι
1. Τόπος Δήμος Αθηνών	1.689	2,25	1.682	2,24	1.686	2,24	1.56	0,21
2. » Δήμος Πειραιώς	805	2,24	776	2,16	785	2,18	320	0,89
3. Έπαρχια Αθήνας	—	—	—	—	—	—	—	—
4. » Σπετσών & Έρμιονίδος	—	—	—	—	—	—	—	—
5. » Κυθήρων	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Υπόλοιπον έπαρχίας Άρκτηλης	92	0,89	92	0,89	92	0,89	32	0,31
7. Έπαρχια Τροιζηνίας	2,85	5,52	2,55	5,2	2,55	5,2	2,55	5,2
8. » Θηβών	—	—	—	—	—	—	—	—
9. » Λεβαδείας	114	1,59	114	1,59	114	1,59	114	1,59
10. » Μεγαρίδος	—	—	—	—	—	—	—	—
11. » Δομοκού	—	—	—	—	—	—	—	—
12. » Δορίδος	—	—	—	—	—	—	—	—
13. » Λοκρίδος	—	—	—	—	—	—	—	—
14. » Παρνασσίδος	—	—	—	—	—	—	—	—
15. » Φθιώτιδος	446	3,81	446	3,81	446	3,81	152	1,29
16. » Βιόττου	—	—	—	—	—	—	—	—
17. » Βοιωτίας	—	—	—	—	—	—	—	—
18. » Εύβοιας	—	—	—	—	—	—	—	—
19. » Νισιολογίου	3	0,04	3	0,04	3	0,04	3	0,04
20. » Ναυπакτιάς	228	2,97	228	2,97	228	2,97	117	1,52
21. » Τριχωνίδος	—	—	—	—	—	—	—	—
22. » Καρυστίας	—	—	—	—	—	—	—	—
23. » Ιστιαίας	—	—	—	—	—	—	—	—
24. » Σκοπέλου	—	—	—	—	—	—	—	—
25. » Χαλκίδος	266	2,33	266	2,33	266	2,33	136	1,19
26. » Άγρας	152	5,11	152	5,11	152	5,11	152	5,11
27. » Άλιμμου	175	4,19	175	4,19	175	4,19	175	4,19
28. » Φαρσάλων	—	—	—	—	—	—	—	—
29. » Βόλου	1.960	9,82	1.595	7,99	1.776	8,90	1.793	8,99
30. » Λαρίσης	609	7,22	511	6,06	560	6,64	6,64	6,64
31. » Έλασσόνας	60	1,33	60	1,33	60	1,33	60	1,33
32. » Τυνησίου	200	4,46	200	4,46	200	4,46	200	4,46
33. » Καλαμπάκας	—	—	—	—	—	—	—	—
34. » Καρδίσης	1.058	6,07	1.058	6,07	1.058	6,07	286	1,64
35. » Τρικελών	183	1,67	112	1,02	147	1,34	101	0,92
36. » Άρτας-Τριουμήρων	—	—	—	—	—	—	—	—
37. » Κερκυρας	343	1,92	343	1,92	343	1,92	88	0,49
38. » Παξών	—	—	—	—	—	—	—	—
39. » Λευκάδος	—	—	—	—	—	—	—	—
40. » Ίθάκης	17	1,01	17	1,01	17	1,01	17	1,01
41. » Σάμης	—	—	—	—	—	—	—	—
42. » Κρανιάς	—	—	—	—	—	—	—	—
43. » Πάλης	10	0,31	10	0,31	10	0,31	10	0,31
44. » Ζακύνθου	—	—	—	—	—	—	—	—
45. » Άνδρου	—	—	—	—	—	—	—	—

(συνεχίζεται)



## Έπιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών, β' και γ' τετράμηνο 1979

### Σημειώσεις στον προηγούμενο πίνακα

#### 1. Σχετικά με τα αποτελέσματα των εκλογών της 19.8.1928

α) Οι εκλογικές περιφέρειες υπ' άρ. 7,9,19,26,27,31,32,40,43,51,54 και 60 ήταν μονοεδρικές, και επομένως δεν υπάρχει διαφορά με τους πίνακες της «Στατιστικής των βουλευτικών εκλογών της 19ης Αύγουστου 1928» (σελ. κδ' -λα).

β) Στις πολυεδρικές εκλογικές περιφέρειες υπ' άρ. 29,30,74,76,92 και 94 το Έναιο Μέτωπο παρουσίασε πλήρη συνδυασμό και επομένως οι διαφορές με τους πίνακες της «Στατιστικής...» είναι άσημαντες.

γ) Στις πολυεδρικές εκλογικές περιφέρειες υπ' άρ. 1,2,35,55,72,80,81,84,87,91 και 93 το Έναιο Μέτωπο παρουσίασε έλλιπη συνδυασμό με περισσότερους από έναν υποψηφίους. Από τις περιφέρειες αυτές μόνο στη Δράμα (80) το θήρομα των μέσων όρων για τα διάφορα κόμματα και των «ψηφών» που συγκέντρωσαν οι ανεξάρτητοι ύποψηφοι είναι μεγαλύτερο από 100%, αλλά η επικάλυψη αυτή δεν φαίνεται να σχετίζεται με την εκλογική δύναμη του Έναιου Μετώπου.

δ) Στις πολυεδρικές εκλογικές περιφέρειες υπ' άρ. 6,15,21,25,34,37,53,57,63,70,75,77,79,82,83 και 90 το Έναιο Μέτωπο παρουσίασε έναν μόνο ύποψηφο. Από τις περιφέρειες αυτές στη Φθιώτιδα (15), στις Σέρρες (79) και στα Γιάννενα (82), το θήρομα των μέσων όρων για τα διάφορα κόμματα και των «ψηφών» που συγκέντρωσαν οι ανεξάρτητοι ύποψηφοι είναι μεγαλύτερο από 100%. Στις Σέρρες η επικάλυψη αυτή δεν φαίνεται να σχετίζεται με την εκλογική δύναμη του Έναιου Μετώπου, ενώ στη Φθιώτιδα και στα Γιάννενα είναι πολύ πιθανή μία επικάλυψη των ψηφών του Έναιου Μετώπου με ψηφούς άλλων κομμάτων ή μεμονωμένων ύποψηφων. Στις δύο αυτές περιφέρειες το Έναιο Μέτωπο συγκέντρωσε συνολικά 1.136 ψηφούς.

ε) Οι πίνακες της «Στατιστικής των Βουλευτικών εκλογών της 19ης Αύγουστου 1928» (σελ. κδ' -λα) άναφέρουν ως σύνολο ψηφών του Έναιου Μετώπου 14.325 ψηφούς ή 1,41%. Η διαφορά με το αντίστοιχο σύνολο που παρατίθεται έδω προέρχεται από δύο τυπογραφικά λάθη του πίνακα της «Στατιστικής...» (στην εκλογική περιφέρεια Φλωρίνης και στον εκλογικό σύλλογο Μουσουλμάνων Θράκης) τα όποια διορθώθηκαν.

#### 2. Σχετικά με τα αποτελέσματα των εκλογών της 5.3.1933

α) Οι εκλογικές περιφέρειες υπ' άρ. 9,11,13,17,26,27,28,31,32,39,40,41,42,43,51,52,68, και 71 ήταν μονοεδρικές, και επομένως δεν υπάρχει καμία διαφορά με τους πίνακες της «Στατιστικής των βουλευτικών εκλογών της 5ης Μαρτίου 1933» (σελ. κη' -λε).

β) Στις προεδρικές εκλογικές περιφέρειες υπ' άρ. 1,2,29,30,74,76,81,92 και 94 το Έναιο Μέτωπο παρουσίασε πλήρη συνδυασμό, και επομένως οι διαφορές με τους πίνακες της «Στατιστικής...» είναι άσημαντες. Στην περιφέρεια Άθηνών (1), η στήλη «ελάχιστο» άντιπροσωπεία ούσιαστικά τη δύναμη του Έναιου Μετώπου χωρίς την προμόδωση των άρχινομαρξιστών.

γ) Στις πολυεδρικές εκλογικές περιφέρειες υπ' άρ. 34,35,72,79,80,84,85,91 και 93 το Έναιο Μέτωπο παρουσίασε έλλιπη συνδυασμό με περισσότερους από έναν ύποψηφους. Από τις περιφέρειες αυτές, το θήρομα των μέσων όρων για τα διάφορα κόμματα και των «ψηφών» που συγκέντρωσαν οι ανεξάρτητοι ύποψηφοι, είναι μεγαλύτερο από 100% στην Καρδίτσα (34) και στη Θεσσαλονίκη (91). Για την Καρδίτσα, η δύναμη του Έναιου Μετώπου κρείται να θεωρηθεί ότι εκφράζεται από τη στήλη «ελάχιστο» (ή διαφορά της από τη στήλη «μέγιστο» άντιπροσωπείει τις «προσωπικές» ψηφούς του Γ. Σιάντου), ενώ για τη Θεσσαλονίκη, η στήλη «ελάχιστο» άντιπροσωπείει ούσιαστικά τη δύναμη του Έναιου Μετώπου χωρίς την προμόδωση των άρχινομαρξιστών, και ταυτόχρονα είναι πιθανή μία επικάλυψη (της τάξεως του 0,5%-1%), μάλλον με το Άγροτικό Κόμμα το όποιο παρουσίασε μόνο 2 ύποψηφούς.

δ) Στις πολυεδρικές περιφέρειες υπ' άρ. 6,8,10,15,18,21,22,25,37,53,55,57,63,70,73,75,77,78,82,83,86,87,90 και 95 το Έναιο Μέτωπο παρουσίασε έναν μόνο ύποψηφο. Από τις περιφέρειες αυτές στη Φθιώτιδα (15), στην Τριχωνίδα (15), στην Πάτρα (55), στα Γιάννενα (82), στην Πρέβεζα (83), στη Χίο (86) και στα Χανιά (90) είναι πολύ πιθανή μία επικάλυψη των ψηφών του Έναιου Μετώπου με ψηφούς άλλων κομμάτων ή μεμονωμένων ύποψηφων. Στις περιφέρειες αυτές το Έναιο Μέτωπο συγκέντρωσε συνολικά 7.183 ψηφούς.